

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

หนังสือ

กระทรวงศึกษาธิการ. 200 ปี ของการศึกษาไทย. กรุงเทพมหานคร : ครูสภา,
2526.

กรับ ปาลิต. ธรรมวิภาคบรรยาย ปริเฉทที่ 1. กรุงเทพมหานคร : อักษรนิติ; 2472.

กิตติมา ปรีดีติลล. ปรัชญาการศึกษา เล่ม 1. กรุงเทพมหานคร : อักษรบัณฑิต, 2522.

กිරติ บุญเจือ. ปรัชญาเบื้องต้นและตรรกวิทยาเบื้องต้น. ธนบุรี : ผดุงวิทยาการพิมพ์,
2512.

เกริกเกียรติ พิพัฒนเสรีธรรม. การเปลี่ยนแปลงของธุรกิจไทย 25 ปี.

กรุงเทพมหานคร : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2525.

ครูศาสตร์, คณะ, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ใครเป็นใครในประเทศไทย เล่ม 2.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2506.

จิตรกร ตั้งเกษมสุข. พุทธปรัชญากับปรัชญาการศึกษาไทย. กรุงเทพมหานคร :

สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, 2526.

ชม ภูมิภาค. จิตวิทยาการเรียนการสอน. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2516

ชมรมเพื่อพัฒนา. บทเรียนจากการจัดการศึกษาไทยในอดีต. กรุงเทพมหานคร :

เจริญวิทยการพิมพ์, 2528.

- ชลอ อุทกภาชน์. วิจัยพุทธปรัชญาเปรียบเทียบกับหลักวิทยาศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : แพรวพิทยา, 2512.
- ชูชาติ เชิงฉลาด. หลักการสอน. กรุงเทพมหานคร : อีรพงษ์การพิมพ์, 2521.
- ทองปลิว ชมชื่น. ปรัชญาการศึกษาจากระบบโรงเรียน. นครปฐม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2529.
- บรรจง จันทรสา. ปรัชญาการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2522.
- บุญเชิด รัตนานันท์, วสันต์ จันทรวงศา. พื้นฐานการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : สุทธิสารการพิมพ์, 2520.
- บุญมี แทนแก้ว. วิชาปรัชญา 103 (พุทธศาสตร์). กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ โอเคียนส์โคร์, 2522.
- บุญเลิศ นาคแก้ว, นางเยาว์ สุขพันธ์. ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2522.
- บุปผนาภ สุวรรณมาศ. การสร้างบ้านแปลงเมืองรัตนโกสินทร์ กรุงเทพฯโครงสร้างเมืองค่านประโยชน์ใช้สอย 2325 - 2525. กรุงเทพมหานคร : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2525.
- ประเวศ วะสี, ส. ศิวรักษ์. ศาสนาเพื่อสังคม. กรุงเทพมหานคร : แสงรุ่งการพิมพ์, 2525.
- ปรีดี พนมยงค์. พุทธปรัชญาประยุกต์. กรุงเทพมหานคร : อมรการพิมพ์, 2528.

- ปิ่น มุทุกันต์. พุทธศาสตร์ ภาค 2. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา,
2507.
- พนัส หันนาคินทร์. การศึกษาของไทย. กรุงเทพมหานคร : วัฒนาพานิช, 2521.
- พร รัตนสุวรรณ. พุทธวิทยาเล่ม 1. กรุงเทพมหานคร : สำนักค้นคว้าทางวิญญาณ,
2517.
- พระเทพเวที. พุทธธรรม. กรุงเทพมหานคร : คำนสุทธาการพิมพ์, 2531.
- พระราชวรมนี. ปรัชญาการศึกษาไทย. กรุงเทพมหานคร : กรมศาสนา, 2529.
- _____. พุทธธรรม ภาค 2. กรุงเทพมหานคร : คำนสุทธาการพิมพ์,
2529.
- พระศรีวิสุทธิโสภณ (วิลาศ ญาณวโร). วิมุตติรัตนมาลี. กรุงเทพมหานคร :
อักษรบัณฑิต, 2517.
- พระโสภณคณาภรณ์ (ระแบบ จิตญาโณ). พระพุทธศาสนาปริทรรศน์. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2522.
- _____. ข้อข้องใจผู้ไฝ่ธรรม. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด สีวพร,
2525.
- พิฑูรย์ มลิวัลย์. สภาวธรรมพื้นฐาน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมศาสนา,
2528.
- พุทธทาสภิกขุ. เมื่อธรรมครองโลก. กรุงเทพมหานคร : หจก.การพิมพ์พระนคร,
2523.
- _____. การศึกษาคืออะไร. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมบุชา, 2512.

- ไพฑูรย์ สีนลาร์จน์. ประชญาการศึกษาเบื้องต้น. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529.
- ภิญโญ สาธร. การบริหารการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2526.
- เมธี ปิณฑานนท์. ปรัชญาการศึกษาสำหรับครู. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2520.
- รอง ศยามานนท์. ประวัติการศึกษาไทยในระบอบรัฐธรรมนูญ. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2520.
- ระลึก ธานี. วิจารณ์การในการจัดการศึกษาภาคบังคับของไทย. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2527.
- เรณู คุปต์ขเลียร. ปรัชญาและปรัชญาการศึกษา. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2529.
- วชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา. นวโกวาท. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2520.
- วรรณสิทธิ์ ไททยะเสวี. คู่มือการศึกษาพระอภิธรรมมคดสังคหะ. กรุงเทพมหานคร : อักษรนเรศวรการพิมพ์, 2527.
- วสิน อินทสระ. พุทธปรัชญาพื้นฐาน. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2526.
- _____. หลักคำสอนสำคัญในพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2523.
- วิวัฒน์ มุ่งการดี. รวมบทความเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับสหรัฐอเมริกา พุทธศักราช 2376-2493. กรุงเทพมหานคร : แพร่พิทยา, 2519.

ศรีนครินทร์วิโรฒ, มหาวิทยาลัย. ศาสตราจารย์ ดร. สำโรช บัวศรี ปราชญ์ผู้ทรงศีล.
กรุงเทพมหานคร : มิตรสัมพันธ์กราฟิเคอาร์ท, 2531.

ศักดิ์คา ปรากฏประทานพร. ปรัชญาการศึกษาฉบับพื้นฐาน. กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์โอเคียนส์โตร์, 2523.

ศักดิ์ชัย นิรัญทวี. ปรัชญาบนเส้นทางของการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : ปราสาณมิตร,
2530.

ศุภร ศรีแสน. ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น. กรุงเทพมหานคร : เจ้าพระยาการพิมพ์,
2526.

ส. ศิวรักษ์. ปรัชญาการศึกษาไทย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, 2517.

_____ . ทิศทางการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : แสงรุ่งการพิมพ์, 2525.

สมบูรณ์ คนฉลาด. ไทยกับสถานการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร :
ศิลปบรรณาการ, 2511.

สมบูรณ์ พรรณาภ. ประวัติและปรัชญาการศึกษาไทย. กรุงเทพมหานคร : ทิพย์อักษร
การพิมพ์, 2524.

สมบูรณ์ ไทรินทร์. บันทึกเหตุการณ์ทางการเมืองตั้งแต่ 24 มิ.ย. 2475 ถึง
25 ธ.ค. 2515. กรุงเทพมหานคร : สำนักค้นคว้าวิจัยทางสังคมและ
เทคนิควิทยา, 2517.

สมัค บุรวาาศ. พุทธปรัชญา 25 ศตวรรษ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา,
2507.

สมาคมการศึกษาแห่งประเทศไทย. สำโรช บัวศรี กับ ศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เจริญผล, 2529.

สาโรช บัวศรี. พุทธศาสนากับการศึกษาแผนใหม่. กรุงเทพมหานคร : ครูสภา,
2516.

_____. "ปรัชญาการศึกษาในประเทศไทย" ใน จุ้ยอินและทิศทางการศึกษาไทย,
หน้า 1-13. ประพันธ์ แสงวนิช. บรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร :
วัฒนาพานิช, 2528.

_____. จริยธรรมศึกษา. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2528.

_____. แนวคิดบางประการทางการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : กระทรวง
ศึกษาธิการ, 2514.

_____. ธรรมจริยา. กรุงเทพมหานคร : ครูสภา, 2526.

_____. "แนวคิดเรื่องปรัชญาการศึกษาไทยทางพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท" ใน
แนวคิดเรื่องปรัชญาการศึกษาไทย เล่ม 1, หน้า 1-13. อัมพร พงษ์ธา.
บรรณาธิการ. นครปฐม : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2527.

_____. "ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์" ใน ศิลาศาสตร์ตามแนว
พุทธศาสตร์ ภาคที่ 1 ปรัชญาการศึกษา, หน้า 9-18. สำนักงานคณะ
กรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ. กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์กราฟิโคอาร์ต, 2526.

_____. ศิลาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ : แนวโน้มใหม่ของการศึกษาไทย.
กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์การพิมพ์, 2528.

_____. "คตินิยมและแนวทางการศึกษาของไทยในอนาคต" ใน บทความทาง
วิชาการ. หน้า 61-75. กองบรรณาธิการคุรุปริทัศน์. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์การศาสนา, 2527.

สิริวัฒน์ คำวันสา. ปรัชญาพุทธศาสนา. นครปฐม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร,
2529.

สุชีพ ปุณฺณานุกาพ. พระไตรปิฎกสำหรับประชาชน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2523.

แสง จันทร์งาม. พุทธศาสนวิทยา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เจริญรัตน์, 2512.

เอกวิทย์ ณ ถกลาง. อภิปรายประมวลเหตุการณ์สำคัญที่มีอิทธิพลต่อการจัดการศึกษาไทย.
กรุงเทพมหานคร : ครูสภา, 2512.

บทความ

คณีย์ เทียนพูน. "ปรัชญาการศึกษาไทยถึงเวลาแล้วที่จะใช้พุทธปรัชญา" สารพัฒนา
หลักสูตร 24 (กันยายน 2526) : 16-20.

ธรรมรส โชติคุณุชร์, ไพฑูรย์ สิ้นลารัตน์. สัมภาษณ์ศาสตราจารย์ ดร. สำโรช
บัวศรี! ว.ศึกษาบริพันธ์ 1,1 (กันยายน 2522) : 26-32.

พระมหาจินดา อาจารย์กุสโล. "ปรัชญาปฏิบัตินิยมในอเมริกา." พุทธจักร 31,1
(มกราคม 2520) : 23-28.

ภิญโญ สาธร. "ปรัชญาการศึกษาไทย." วารสารสภาการศึกษาแห่งชาติ 5
(กุมภาพันธ์ 2514) : 22.

รับคร ชัยศรี. "การศึกษาในทัศนะพุทธ." พุทธจักร 38,5

วิทย์ วิศทเวทย์. "ปรัชญาการศึกษาไทย พ.ศ. 2411-2475." วารสารการศึกษา
แห่งชาติ : 22-37.

สาโรช บัวศรี. "ข้อคิดเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษาไทย." มิตรครู 12,1 (มกราคม 2513) : 8-9.

_____. "ความหมายของคำว่า การศึกษา." ศูนย์ศึกษา (สิงหาคม 2505) : 7-8.

_____. "ปรัชญาการศึกษาและแผนการศึกษาแห่งชาติ." มิตรครู (กุมภาพันธ์ 2518) : 16-17.

_____. "รู้ได้อย่างไรว่าโรงเรียนควรจะสอนอะไรบ้าง." ศูนย์ศึกษา (2494) : 47.

_____. "วิธีสอนตามขั้นทั้ง 4 ของอริยสัจ." 6 วิทยากร (กรกฎาคม 2507) : 335-344.

_____. "HOME ROOM ." ศูนย์ศึกษา (สิงหาคม 2505) : 7-8.

สาโรช บัวศรี, ก่อ สวัสดิ์พาณิชย์. "ปรัชญาการศึกษาไทยในรอบ 200 ปี." วารสารการศึกษาแห่งชาติ 16,4 : 61-74.

เสถียร ชาวไทย. "ศาสนากับการศึกษา." พุทธจักร 31,8 : 17-18.

เอกวิทย์ ณ กลาง. "การศึกษาไทยในอนาคต." สารพัฒนาหลักสูตร 19 (เมษายน 2526) : 11.

_____. "อันอาจนำไปสู่การศึกษาของเราเอง." ประชาศึกษา 21,4 (พฤศจิกายน 2512) : 183-197.

เอกสารอื่น ๆ

กระทรวงศึกษาธิการ. รายงานของกรมสามัญศึกษา พุทธศักราช 2494.

ชเอิญศรี อิศรางกูร ณ อยุธยา. "การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่อง อักตา และ อนัตตา ในพุทธปรัชญาฝ่ายเถรวาท." วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516.

ดวงเดือน พิศาลบุตร. "ประวัติการศึกษาไทย." เอกสารประกอบการศึกษาวิชา พื้นฐานการศึกษาทางประวัติศาสตร์ ภาควิชาสารัตถศึกษา จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, 2530.

นิรมล ทัพเวช. "การวิเคราะห์เชิงปรัชญาเรื่อง ไตรภูมิพระร่วง." วิทยานิพนธ์ ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524.

ประภาศรี สีหอำไพ. "หัวใจพระพุทธศาสนา." เอกสารประกอบการศึกษาวิชา พื้นฐานการศึกษาทางคานศาสนา ภาควิชาสารัตถศึกษา จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, 2530.

มรกต สิงห์แพทย์. "การวิเคราะห์ลักษณะประชาธิปไตยในพุทธศาสนา." วิทยานิพนธ์ ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521.

รัชนี ธีฆเสนีย์. "ความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดทางปรัชญาการศึกษา กับบุคลิกภาพของ อาจารย์ในวิทยาลัยครูภาคใต้." วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชา สารัตถศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526.

- ลัสนา อัสวรุจน์รัตนคร. "การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่อง สัจจะ ในพุทธปรัชญาฝ่าย
เถรวาท." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527.
- วัชร ตระกูลงาม. "แนวคิดด้านปรัชญาการศึกษาของผู้บริหารโรงเรียนเอกชนในเขต
จังหวัดภาคกลาง." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาสารัตถศึกษา
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526.
- สาโรช บัวศรี. คำปราศรัยในพิธีเปิดการสัมมนาเรื่อง ศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์.
สมาคมการศึกษาแห่งประเทศไทย (2 กันยายน 2528).
- _____. "คำปราศรัยของนายสาโรช บัวศรี อธิบดีกรมการฝึกหัดครู."
เอกสารนิเทศการศึกษา ฉบับที่ 118. กรุงเทพมหานคร : หน่วยศึกษา
นิเทศก กรมการฝึกหัดครู, 2514.
- _____. เอกสารประกอบการสัมมนาแผนการศึกษาระดับชาติ. กรุงเทพมหานคร :
สำนักงานสภาการศึกษาแห่งชาติ, 2514.
- สุรินทร์ รักชาติ. "การเปรียบเทียบความเชื่อทางปรัชญาการศึกษาระหว่าง ผู้เรียน
อาจารย์ และ นักศึกษาวิทยาลัยครูในกรุงเทพมหานคร." วิทยานิพนธ์ปริญญา
โทมหาบัณฑิต ภาควิชาสารัตถศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529.
- โสภณ ศรีภุชคาพร. "การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความคิดเรื่อง กาย จิตในพุทธปรัชญา."
วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหา
วิทยาลัย, 2526.

ภาษาอังกฤษBooks.

- Brameld. Patterns of Education Philosophy : Divergence and Convergence in culture logical perspective. New York : Holt, 1971.
- Buasri Saroj. Philosophy of Education for Thailand : The Confluence of Buddhism and Democracy. Bangkok : Kurusapha, 1970.
- Butter J. Donald. For Philosophies and Their Practice in Education and Religion. New York : Harper & Row, 1967.
- Morris Van Cleve. Philosophy and the American School. Boston Houghton Mifflin Co., 1961.
- Newsone George L. "Educational Philosophy and The Educational Philosophy." What's Philosophy of Education. ed, Chritopher J. Lueos London : Mcmillan, 1969.

ภาคผนวก ก

ภาคผนวก

บันทึกข้อความ

ส่วนราชการ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โทร.2150895-9 ต่อ 3530

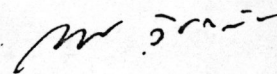
ที่ ทม 0309/1298 วันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2534

เรื่อง ขอความร่วมมือในการวิจัย

เรียน ศาสตราจารย์ ดร.สุนทร ฐ รังษี

เนื่องด้วย นายเกรียงศักดิ์ รอดเย็น นิสิตชั้นปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาสารัตถศึกษา กำลังดำเนินการวิจัยเพื่อเสนอเป็นวิทยานิพนธ์เรื่อง "ปรัชญาการศึกษาไหลตามแนวคิดของ ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี" โดยมี อาจารย์ ดร.จุมพล พูลภัทรชีวิน เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา ในการนี้ นิสิตจำเป็นต้องเก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องโดยการขอเรียนสัมภาษณ์ท่านเกี่ยวกับทักษะในการนำพุทธปรัชญาการศึกษาตามแนวคิดของศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ภาชีลัมภะวิจิตรไทย

จึงเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์จากท่านได้โปรดพิจารณาอนุญาตให้ นายเกรียงศักดิ์ รอดเย็น ได้เข้าพบและเรียนสัมภาษณ์ท่านดังกล่าว เพื่อประโยชน์ทางวิชาการ และขอขอบคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้ด้วย

(ศาสตราจารย์ ดร.ถาวร วัชรากัย)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

บันทึกข้อความ

ส่วนราชการ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โทร.2150895-9 ต่อ 3530

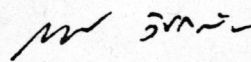
ที่ ทม 0309/1299 วันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2534

เรื่อง ขอความร่วมมือในการวิจัย

เรียน ศาสตราจารย์ ดร.วิทย์ วิศวเวทย์

เนื่องด้วย นายเกรียงศักดิ์ รอดเย็น นิสิตชั้นปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาสารัตถศึกษา กำลังดำเนินการวิจัยเพื่อเสนอเป็นวิทยานิพนธ์เรื่อง "ปรัชญาการศึกษาไหลตามแนวคิดของ ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี" โดยมี อาจารย์ ดร.จุมพล พูลภัทรชีวิน เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา ในการนี้ นิสิตจำเป็นต้องเก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องโดยการขอเรียนสัมภาษณ์ท่านเกี่ยวกับทัศนคติในการนำพุทธปรัชญาการศึกษาตามแนวคิดของศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ^{เพื่อใช้ในการศึกษา}

จึงเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์จากท่านได้โปรดพิจารณาอนุญาตให้ นายเกรียงศักดิ์ รอดเย็น ได้เข้าพบและเรียนสัมภาษณ์ท่านดังกล่าว เพื่อประโยชน์ทางวิชาการ และขอขอบคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้ด้วย

(ศาสตราจารย์ ดร.ถาวร วิชาภัย)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

ที่ ทม 0309/1300

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ถนนพญาไท กรุงเทพฯ 10330

5 กุมภาพันธ์ 2534

เรื่อง ขอความร่วมมือในการวิจัย

เรียน ดร. เอกวิทย์ ๗ กลาง

เนื่องด้วย นายเกรียงศักดิ์ รอดเย็น นิสิตชั้นปริญญาโท บัณฑิต ภาควิชาสารัตถศึกษา กำลังดำเนินการวิจัยเพื่อเสนอเป็นวิทยานิพนธ์เรื่อง "ปรัชญาการศึกษาไทยตามแนวคิดของ ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี" โดยมี อาจารย์ ดร. จุมพล พูลภัทรชีวิน เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา ในการนี้ นิสิตจำเป็นต้องเก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องโดยการขอเรียนสัมภาษณ์ท่านเกี่ยวกับทัศนคติในการนำพุทธปรัชญาการศึกษาตามแนวคิดของศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี *เพื่อให้สัมภาษณ์ได้*

จึงเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์จากท่านได้โปรดพิจารณาอนุญาตให้ นายเกรียงศักดิ์ รอดเย็น ได้เข้าพบและเรียนสัมภาษณ์ท่านดังกล่าว เพื่อประโยชน์ทางวิชาการ และขอขอบคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้ด้วย

ขอแสดงความนับถือ

(ศาสตราจารย์ ดร. อวาร วัชรากิจ)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

แผนกมาตรฐานการศึกษา

โทร. 2150271-3 ต่อ 3530

ที่ ทม 0309/1302

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ถนนพญาไท กรุงเทพฯ 10330

5 กุมภาพันธ์ 2534

เรื่อง ขอความร่วมมือในการวิจัย

เรียน ดร. วิชัย ตันศิริ

เนื่องด้วย นายเกรียงศักดิ์ รอดเย็น นิสิตชั้นปริญญาโท บัณฑิต ภาควิชาสารัตถศึกษา กำลังดำเนินการวิจัยเพื่อเสนอเป็นวิทยานิพนธ์เรื่อง "ปรัชญาการศึกษาไหลตามแนวคิดของ ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี" โดยมี อาจารย์ ดร.จุมพล พูลภัทรชีวิน เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา ในการนี้ นิสิตจำเป็นต้องเก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องโดยการขอเรียนสัมภาษณ์ท่านเกี่ยวกับทัศนคติในการนำพุทธปรัชญาการศึกษาตามแนวคิดของศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ^{มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ}

จึงเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์จากท่านได้โปรดพิจารณาอนุญาตให้ นายเกรียงศักดิ์ รอดเย็น ได้เข้าพบและเรียนสัมภาษณ์ท่านดังกล่าว เพื่อประโยชน์ทางวิชาการ และขอขอบคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้ด้วย

ขอแสดงความนับถือ

(ศาสตราจารย์ ดร.ถาวร วัชรวิชัย)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

แผนกมาตรฐานการศึกษา

โทร. 2150871-3 ต่อ 3530

ที่ ทม 0309/1303

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ถนนพญาไท กรุงเทพฯ 10330

5 กุมภาพันธ์ 2534

เรื่อง ขอความร่วมมือในการวิจัย

เรียน ดร.สายหยุด จาปาทอง

เนื่องด้วย นายเกรียงศักดิ์ รอดเย็น นิสิตชั้นปริญญาโท บัณฑิต ภาควิชาสารัตถศึกษา กำลังดำเนินการวิจัยเพื่อเสนอเป็นวิทยานิพนธ์เรื่อง "ปรัชญาการศึกษาไทยตามแนวคิดของ ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี" โดยมี อาจารย์ ดร.จุมพล พุทธิทรชีวิน เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา ในการนี้ นิสิตจำเป็นต้องเก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องโดยการขอเรียนสัมภาษณ์ท่านเกี่ยวกับทัศนคติในการนำพุทธปรัชญาการศึกษาตามแนวคิดของศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ^{มาใช้กันทั่วประเทศ}

จึงเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์จากท่านได้โปรดพิจารณาอนุญาตให้ นายเกรียงศักดิ์ รอดเย็น ได้เข้าพบและเรียนสัมภาษณ์ท่านดังกล่าว เพื่อประโยชน์ทางวิชาการ และขอขอบคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้ด้วย

ขอแสดงความนับถือ

(ศาสตราจารย์ ดร.ถาวร วัชรากิจ)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

แผนกมาตรฐานการศึกษา

โทร. 2150871-3 ต่อ 3530

ที่ ทม 0309/1304

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ถนนพญาไท กรุงเทพฯ 10330

5 กุมภาพันธ์ 2534

เรื่อง ขอความร่วมมือในการวิจัย

นมัสการ พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต)

เนื่องด้วย นายเกรียงศักดิ์ รอดเย็น นิสิตชั้นปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาสารัตถศึกษา กำลังดำเนินการวิจัยเพื่อเสนอเป็นวิทยานิพนธ์เรื่อง "ปรัชญาการศึกษาไทยตามแนวคิดของ ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี" โดยมี อาจารย์ ดร.จุมพล พูลภัทรชีวิน เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา ในการนี้ นิสิตจำเป็นต้องเก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องโดยการขอสัมภาษณ์พระคุณท่านเกี่ยวกับทัศนคติและการนำพุทธปรัชญาการศึกษาตามแนวคิดของ ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี มาใช้ในทางวิจัย

จึงนมัสการมาเพื่อขอความอนุเคราะห์จากพระคุณท่านได้โปรดพิจารณาอนุญาตให้นายเกรียงศักดิ์ รอดเย็น ได้เข้าพบและสัมภาษณ์พระคุณท่าน เพื่อประโยชน์ทางวิชาการ และขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้ด้วย

ขอนมัสการมาด้วยความเคารพ

(ศาสตราจารย์ ดร.ถาวร วัชรากิจ)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

แผนกมาตรฐานการศึกษา

โทร. 2150371-3 ต่อ 3530

ที่ ทม 0309/1305

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ถนนพญาไท กรุงเทพฯ 10330

5 กุมภาพันธ์ 2534

เรื่อง ขอความร่วมมือในการวิจัย

นมัสการ พระโสภณคณาภรณ์

เนื่องด้วย นายเกรียงศักดิ์ รอดเย็น นิสิตชั้นปริญญาโท บัณฑิต ภาควิชาสารัตถศึกษา กำลังดำเนินการวิจัยเพื่อเสนอเป็นวิทยานิพนธ์เรื่อง "ปรัชญาการศึกษาไหลตามแนวคิดของ ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี" โดยมี อาจารย์ ดร.จุมพล พุทธิทรชิวิน เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา ในการนี้ นิสิตจำเป็นต้องเก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องโดยการขอสัมภาษณ์พระคุณท่านเกี่ยวกับทัศนะในการนำพุทธปรัชญาการศึกษาตามแนวคิดของ ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี มาใช้ในกระบวนวิชาไทย

จึงนมัสการมาเพื่อขอความอนุเคราะห์จากพระคุณท่านได้โปรดพิจารณาอนุญาตให้ นายเกรียงศักดิ์ รอดเย็น ได้เข้าพบและสัมภาษณ์พระคุณท่าน เพื่อประโยชน์ทางวิชาการ และขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้ด้วย

ขอนมัสการมาด้วยความเคารพ

(ศาสตราจารย์ ดร.ถาวร วัชรากิจ)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

แผนกมาตรฐานการศึกษา

โทร. 2150371-3 ต่อ 3530

ที่ ทม 0309/1306

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ถนนพญาไท กรุงเทพฯ 10330

๕. กุมภาพันธ์ 2534

เรื่อง ขอความร่วมมือในการวิจัย

เรียน ศาสตราจารย์ ดร.ระวี ภาวิไล

เนื่องด้วย นายเกรียงศักดิ์ รอดเย็น นิสิตชั้นปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาสารัตถศึกษา กำลังดำเนินการวิจัยเพื่อเสนอเป็นวิทยานิพนธ์เรื่อง "ปรัชญาการศึกษาตามแนวคิดของ ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี" โดยมี อาจารย์ ดร.จุมพล พูลภัทรชีวิน เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา ในการนี้ นิสิตจำเป็นต้องเก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องโดยการขอเรียนสัมภาษณ์ท่านเกี่ยวกับทัศนคติและการนำพุทธปรัชญาการศึกษาตามแนวคิดของศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี มาใช้กับกรณีศึกษา

จึงเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์จากท่านได้โปรดพิจารณาอนุญาตให้ นายเกรียงศักดิ์ รอดเย็น ได้เข้าพบและเรียนสัมภาษณ์ท่านดังกล่าว เพื่อประโยชน์ทางวิชาการ และขอขอบคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้ด้วย

ขอแสดงความนับถือ

(ศาสตราจารย์ ดร.ถาวร วัชรภักย์)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

แผนกมาตรฐานการศึกษา

โทร. 2150371-3 ต่อ 3530

ภาคผนวก ข

ปรัชญาการศึกษาตามแนว

พุทธศาสตร์

โดย

ศาสตราจารย์ ดร. สำโรช บัวศรี

บทนำ

ปรัชญาการศึกษาที่จะสร้างขึ้นต่อไปนี้จะสร้างโดยนำเอาหัวข้อธรรมบางประการในพุทธศาสนา มาประยุกต์ และร้อยกรองเข้า จนเป็นระบบของความคิดในเรื่องการศึกษาโดยตรง และโดยที่มีโครงสร้างและมีขั้นตอนอย่างชัดเจน

ในการสร้างปรัชญาการศึกษา ตามปรกติอาจทำได้ 3 วิธี คือ :

1. สร้างโดยแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการศึกษา โดยที่ความคิดเหล่านั้นต่อเนื่องกันอย่างมีระบบ และเป็นขั้นตอน มีโครงสร้างหรือรูปแบบที่ชัดเจนเป็นมาตรฐาน
2. สร้างโดยแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการศึกษาเฉพาะบางเรื่อง อธิบายอย่างกว้างขวาง เช่น เรื่อง "ขบวนการของการศึกษา" "มนุษย์เรียนเข้าไปได้อย่างไร" หรือ "การศึกษาตลอดชีวิต" เป็นต้น นอกจากนี้แล้ว ยังอาจอธิบายเรื่องการศึกษาพันไปถึงเรื่องสำคัญ ๆ อย่างอื่นอีกได้ เช่น เรื่อง "ประชาธิปไตยกับการศึกษา" "การศึกษากับการพัฒนาชนบท" หรือ "ใครควรจะไปเรียนในระดับอุดมศึกษา" เป็นต้น
3. สร้างโดยแสดงความคิดเห็นในเชิงวิเคราะห์ เพื่อให้เกิดความกระจ่างในเรื่องสำคัญ ๆ หรือเรื่องที่เป็นพื้นฐานของการศึกษา เช่น เรื่อง "ความคิดคืออะไร" "ความคิดคืออะไร" "ประสบการณ์คืออะไร" และ "ปัญญาคืออะไร" เป็นต้น

เนื่องจากว่าเราต้องการให้เยาวชน คิดเป็น, ดังนั้นจึงจำเป็นต้องกำหนดให้ได้ว่าความคิดหรือการคิดนั้น คืออย่างไร ทั้งนี้เพื่อเยาวชนจะได้ปฏิบัติตนได้ถูกต้องในเรื่องการคิด

และเนื่องจากว่าเราต้องการให้เยาวชนกระทำ ความดี ดังนั้นจึงจำเป็นต้องกำหนดให้ชัดเจนไปว่า ความดีคืออะไร และการทำความดีนั้นคือทำอย่างไร เพื่อเยาวชนจะได้ปฏิบัติได้ถูกต้องในเรื่องเหล่านั้น ที่กล่าวแล้วนี้ย่อมเป็นตัวอย่างที่ชี้ให้เห็นว่าความคิดเห็นในเชิงวิเคราะห์นั้นมีความสำคัญและเป็นรากฐานของการที่จะคิดหรือปฏิบัติในขั้นต่อไป

แต่สำหรับในที่นี้ จะได้สร้างปรัชญาการศึกษาตามวิธีที่ 1 กล่าวคือประเภทที่มีโครงสร้างเป็นขั้นตอน และในแต่ละขั้นตอนจะได้ยกเอาหัวข้อธรรมในพุทธศาสนา มาประยุกต์ใช้ทั้งสิ้น โครงสร้างที่จะใช้นั้นมีดังนี้ :

1. ความหมายของการศึกษา (หรือการศึกษาคืออะไร)
2. ความมุ่งหมายของการศึกษา (หรือความมุ่งหมายของการศึกษา ควรเป็นอย่างไร)

3. แนวนโยบายหลักของการศึกษา (หรือแนวทางในการให้การศึกษา ควรเป็นอย่างไร)

4. วิธีการของการศึกษา (หรือวิธีการสอนการอบรม อาจทำอย่างไร) ต่อไปนี้ จะได้เริ่มเขียนเป็นข้อ ๆ ไปตามโครงสร้างทั้ง 4 ข้อนี้

1. ความหมายของการศึกษา (หรือการศึกษาคืออะไร)

เนื่องจากเราจะให้การศึกษาแก่มนุษย์ ดังนั้นในตอนเริ่มแรกนี้ก็ควรจะได้พิจารณากันเสียเล็กน้อยว่า "มนุษย์คืออะไร" และ "มีธรรมชาติอย่างไรที่สำคัญ ๆ"

ตามที่เราทราบกันคืออยู่แล้ว พุทธศาสนาได้กล่าวไว้ว่า มนุษย์ประกอบด้วย รูป และนาม ซึ่งอาจกล่าวอย่างสั้น ๆ ที่สุดได้ดังนี้

- รูป หมายถึง ร่างกาย อันได้แก่ ศีรษะ, แขนขา, กระดูก, สมอง, หัวใจ, ลำไส้, เลือด ฯลฯ

- นาม หมายถึง ส่วนที่เกี่ยวกับจิตใจ ได้แก่ เวทนา, สัญญา, สังขาร, และวิญญาณ

เวทนา หมายถึง ความรู้สึกต่าง ๆ ของเรา เช่น เมื่อมือของเราไปถูกไฟเข้าเรารู้สึกร้อน เจ็บปวด เป็นทุกข์ เป็นต้น และบางครั้งเมื่อไปสัมผัสกับสิ่งบางอย่างเรารู้สึกว่า สบายและเป็นสุข แต่บางครั้งเมื่อไปสัมผัสกับสิ่งบางอย่างแล้วเรารู้สึก เจ็บ ๆ ไม่สุขไม่ทุกข์ก็มี

สัญญา หมายถึง การจำได้หมายรู้ เช่น เมื่อมือของเราไปถูกไฟเข้าอีกแม้เราจะหลับตาอยู่ เราก็จะรู้ทันทีและจำได้ว่า นั่นคือ ไฟ เราเคยโดนมาแล้วมันร้อนและเจ็บปวดมาก

สังขาร ในที่นี้หมายถึง ความคิดหรือการคิด เช่น คิดแก้ปัญหา คิดสร้างสรรค์ คิดปรุงแต่ง คิดวางแผน ฯลฯ

วิญญาณ หมายถึง การรู้หรือการเรียนรู้ หรือความรู้ ขอยกตัวอย่างเดิม คือเมื่อมือไปถูกไฟเข้า รู้สึกร้อน เจ็บปวด ก็ทำให้เกิด ความรู้ หรือวิญญาณ ขึ้นว่า "ไฟนั้นมันร้อน"

ความรู้ที่เกิดจากสัมผัสทางกายเช่นนี้ เรียกว่า กายวิญญาณส่วนความรู้เกิดจากสัมผัสทางหูเรียกว่า โสตวิญญาณ เช่น ได้ยินเสียงแล้วได้รับความรู้ว่า "เป็นเรื่องอริยสัจ 4 อยู่ในอัมกับปวัตคนสูตร" เป็นต้น วิญญาณทั้งหมดมีอยู่ 6 ประการคือ จักขุวิญญาณ (ความรู้ทางตา), โสตวิญญาณ (ความรู้ทางหู), มานวิญญาณ (ความรู้ทางจมูก), ชิวหาวิญญาณ (ความรู้ทางลิ้น), กายวิญญาณ (ความรู้ทางกาย), และ มโนวิญญาณ (ความรู้เกิดขึ้นทางความคิด)

ถ้าพูดอย่างสั้น ๆ ก็ว่า มนุษย์ประกอบด้วย รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ รวม 5 ประการ

เรียกว่า "ปัญญาชั้น" ทั้ง 5 ประการนี้ย่อมแยกกันไม่ออก รวมอยู่เป็นกระบวนการเดียวกัน แต่ที่
พูดแยกกันนั้นก็เพื่อประโยชน์ในการอธิบายเท่านั้น

แต่สิ่งที่สำคัญยิ่ง ที่จะต้องสังเกตไว้เกี่ยวกับมนุษย์นี้ ก็คือว่าเมื่อเกิดเวทนา (ความรู้สึก) ที่
เป็นสุข ที่สบาย ที่อร่อย ที่สนุกหรือที่ไพเราะแล้ว เราก็มักจะ ต้องการให้เอามาอีก, ต้องการที่
จะสัมผัสกับสิ่งนั้น ๆ อีก ขอให้เอามาก ๆ ยิ่งมากยิ่งขึ้น เอามา เอามา เอามา เอามา อย่างไม่
มีที่สิ้นสุด นี่ก็คือได้เกิดต้นเหตุหรือความโลภขึ้นนั่นเอง มนุษย์สร้าง ความโลภขึ้นเองแท้ ๆ

ในทำนองเดียวกันเมื่อเกิดเวทนา (ความรู้สึก) ที่เป็นทุกข์เจ็บปวด ระทมใจ นำรำคาญ
รบกวนใจ ฯลฯ เราก็มักจะผลักดันสิ่งที่มาสัมผัสกับตัวเรานั้นออกไปเสีย เราอาจจะโกรธเกลียด เรา
อาจจะบันดาลโทสะ เราอาจจะผูกพยาบาท อย่างไม่มีที่สิ้นสุด นี่ก็คือ เกิดโทสะหรือความโกรธ ขึ้นน
เอง มนุษย์เราได้สร้างโทสะขึ้นมาเอง

และเมื่อเกิดเวทนา (ความรู้สึก) ที่เฉย ๆ ไม่รู้เรื่อง, ไม่เข้าใจ, ไม่รู้เรื่องมากเข้า ก็
จะไม่เกิดความรู้หรือปัญญายิ่งขึ้น เราก็มักจะกลายเป็นคนโง่ เป็นคนไม่มีความรู้สึกซึ่ง เป็นคนหลงใหล
หลงผิดไปในเรื่องต่าง ๆ ก็ได้ นี่ก็ เกิดความหลงผิด ขึ้นนั่นเอง มนุษย์เราได้สร้าง ความหลงผิดขึ้นมาเอง

จึงสรุปได้ว่ามนุษย์หรือชั้น 5 ขึ้น สร้างโลภะ (ความโลภ), และโมหะ (ความหลงผิด) ให้
แก่ตัวเองทั้งสิ้น สิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดปัญหาร้ายแรงขึ้นแก่มนุษย์ และสังคมมนุษย์เป็นอย่างมาก

ดังนั้นจึงพูดได้ว่า ธรรมชาติของมนุษย์หรือของผู้ที่จะเข้ารับการศึกษา นี้ก็คือคนเป็นผู้ที่มีปัญหา
ใหญ่ 3 ประการ ติดตัวอยู่เสมอ คือ ความโลภ ความโกรธ และความหลงผิด ซึ่งรวมเรียกว่า อกุศลมูล
นั่นเอง

ผู้ที่ทำหน้าที่ให้การศึกษา จะต้องรำลึกถึงเรื่องนี้อยู่ตลอดเวลา และจะต้องพยายามที่จะแก้ไข
ให้ความโลภ-โกรธ-หลงนี้ ได้เบาบางลงให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

เท่าที่กล่าวมาแล้วนี้ ก็คือได้กล่าววามนุษย์ (หรือผู้ที่รับการศึกษา) นั้น เป็นอย่างไร
เมื่อทราบเช่นนี้แล้ว ก็พอจะช่วยให้เรากำหนดได้ในขั้นต่อไปว่า การศึกษานั้นหมายถึงอะไร
หรือการศึกษานั้นควรจะเป็นอย่างไร

มนุษย์เราพอเกิดมาแล้ว เมื่อได้รับอาหารและได้รับอากาศก็จะเริ่ม เติบโตขึ้นต่อมาก็ได้รับอิทธิ
ผลต่าง ๆ จากสิ่งรอบ ๆ ตัวของตนเองทำให้ตนพัฒนาไปตามอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมนั้นได้ เป็นอันมาก
และในขณะเดียวกันนั่นเอง โลภะ-โทสะ-โมหะ ของตนก็เจริญเติบโตหรือพัฒนาขึ้นมาด้วยควบคู่กันไป

2. ความมุ่งหมายของการศึกษา (หรือความมุ่งหมายของการศึกษา ควรเป็นอย่างไร

ตามแนวคิดของพุทธศาสนานั้น ชีวิตมนุษย์มีอยู่ 2 ระดับกล่าวคือชีวิตของผู้ที่ยังครองเรือนอยู่ระดับหนึ่ง และชีวิตของผู้ที่ไม่ครองเรือนอีกแล้วอีกระดับหนึ่ง

ในแต่ละระดับก็คงมีการศึกษาเล่าเรียน เพื่ออบรมตนเอง หรือเพื่อแก้ปัญหามหาของตนเอง และของสังคมที่ตนอาศัยอยู่ตามควรแก่กรณีเสมอไป

สำหรับในระดับของผู้ที่มุ่งมั่นจริง ๆ สละชีวิตการครองเรือนจริง ๆ และหวังเจริญรอยตามพระพุทธองค์จริง ๆ ความมุ่งหมายในการศึกษา เล่าเรียนและการปฏิบัติธรรมทั้งปวง ก็เพื่อจะได้รับทุกข์เสียโดยสิ้นเชิง ทั้งนี้โดยดับที่สาเหตุของทุกข์ สาเหตุของทุกข์ก็ได้แก่ความโลภ ความโกรธ และความหลงผิด ซึ่งรวมเรียกว่า อกุศลมูลดังกล่าวมาแล้ว ชีวิตที่ดับอกุศลมูลได้หมดสิ้นเชิง หรืออีกนัยหนึ่งคือชีวิตที่ดับทุกข์ได้สิ้นเชิงนั้น ย่อมเป็นชีวิตที่เป็นสุขที่สุด เป็นชีวิตร่มเย็นที่สุด เป็นชีวิตที่พึงประสงค์ที่สุด พุทธอีกที่หนึ่งก็คือ เป็นชีวิตที่ดีที่สุด (Summun Bonum) ชีวิตดังกล่าวนี้ก็คือ ที่เรียกว่า "นิพพาน" นั่นเอง นิพพานในกรณีนี้จะเห็นว่าชั้น 5 ยังคงอยู่แต่ว่ากิเลสนั้นดับหมดแล้วใจจึงสุขสงบที่สุด เป็นชีวิตที่ดีสูงสุดจริง ๆ นิพพานจึงเป็นความมุ่งหมายอันสูงสุดของการศึกษาในระดับของผู้ที่ไม่ครองเรือนอีกแล้ว ความมุ่งหมายในระดับนี้ มุ่งตรงไปที่สามารถดับหรือระงับปัญหาอันสูงสุดของชีวิตอันได้แก่ความทุกข์เสียได้โดยสิ้นเชิง และได้ประสบชีวิตที่ดีอย่างสูงสุดทั้งนี้โดยดับที่สาเหตุของทุกข์ คือ อกุศลมูลนั่นเอง

ในเมื่อความมุ่งหมายของการศึกษานั้นสูงสุดในระดับของผู้ที่ไม่ครองเรือนอีกแล้วได้แก่ นิพพาน ในระดับผู้ที่ยังครองเรือนอยู่ก็จะต้องนำเอาความคิดเรื่องนิพพานนี้มาประยุกต์ให้เป็นความมุ่งหมายของการศึกษาบ้างเท่าที่จะทำได้

ความคิดอันสูงสุดในพุทธศาสนาได้แก่ความคิดเรื่องนิพพาน ดังนั้นถ้าจะสร้างระบบการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์โดยที่ไม่เอาความคิดเรื่องนิพพานนี้ มาประยุกต์ใช้บ้างแล้วก็จะบกพร่องเป็นแน่ ดังนั้นถ้าจะประยุกต์หรือติดตามแนวความมุ่งหมายของการศึกษาในระดับของผู้ที่ไม่ครองเรือนอีกแล้วก็อาจจะกล่าวได้ว่าความมุ่งหมายของการศึกษาในระดับของฆราวาสหรือผู้ครองเรือนนั้นก็มุ่งจะดับหรือ ระงับ เช่นกันแต่เป็นการดับปัญหาของชีวิตให้ได้พอสมควร เพื่อว่าจะได้ประสบชีวิตที่ร่มเย็น หรือที่พอดีพอควร หรือตามควรแก่กรณีของผู้ที่ยังครองเรือนอยู่ และพยายาม ดับ หรือ แก้ปัญหา ตรงสาเหตุของปัญหานั้น ๆ เหมือนกัน

ชีวิตที่รุ่มเย็น หรือที่พึงพอใจของพรവാสนั้น เรียกชื่อว่า "บูรณาการ" เพราะฉะนั้น ความมุ่งหมายของการศึกษาของบุคคลทั้งหลายในระดับของพรवास นั้นก็คือ บูรณาการ, การที่ผู้ครองเรือนจะได้ประสบชีวิตที่รุ่มเย็น ที่พึงพอใจ หรือที่เรียกว่า ชีวิตที่มีบูรณาการนั้นก็คงจะหือพยายามลดอกุศลมูลของตนอันเป็นสาเหตุพื้นฐานให้เหลือน้อยที่สุดเท่าที่จะได้อีกด้วย

โอกาสนี้จะขออธิบายคำว่า "บูรณาการ" อย่างละเอียดเป็นข้อ ๆ ไปรวม 3 ข้อดังต่อไปนี้

(1) ชีวิตที่มีบูรณาการ คือชีวิตที่มีความเต็ม ชีวิตที่สมบูรณ์ "บูรณะ" แปลว่า "ทำให้เต็ม"

บูรณาการก็คือ การทำให้เต็ม หรือความเต็ม หรือสมบูรณ์

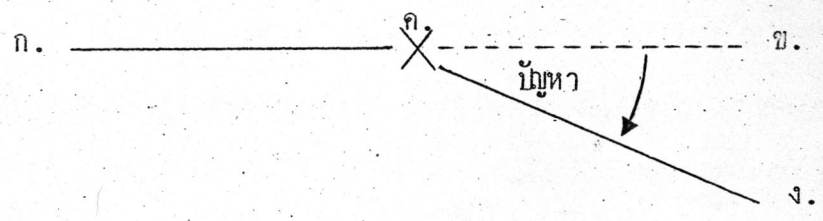
ชีวิตที่สมบูรณ์ หรือที่เต็มเปี่ยมมัน ย่อมเป็นชีวิตที่มีสมดุลเปรียบได้กับเส้นตรง (ดังรูป) ก็เป็นชีวิตที่มีปัญหาน้อยที่สุด จนเรียกได้ว่าเป็นชีวิตที่รุ่มเย็น

คนที่ชีวิตเปรียบได้กับเส้นตรงนั้น ย่อมเป็นคนที่มีร่างกายแข็งแรง มีโรคภัยไข้เจ็บน้อยมาก มีจริยธรรมสูง ; จิตใจได้รับการอบรมในเรื่อง ความดี มีศีลธรรม และวินัย มีอิริยาบถดีปะ รู้จักประพฤติกว้างและยาว รู้จักรับผิดชอบในบ้านเมืองพลเมืองที่มีความสามารถในทางเศรษฐกิจ รู้จักประกอบสัมมาอาชีพ ไม่ขาดแคลน ตลอดจนรู้จักคิด มีวิชา ความรู้ ในสาขาต่าง ๆ กว้างขวางเป็นพื้นฐานและรู้ลึกซึ้งในสาขาที่ตนถนัด

ถ้าจะให้สรุปลักษณะของคนที่มีบูรณาการแล้ว ก็ตรงกับพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ที่พระราชทานไว้ในวันเด็กแห่งชาติ พ.ศ.2523 ว่า "เด็กต้องเรียน ความรู้ อบรม ความดี ผูกัด วินัย ให้มีพร้อมแต่เยาว์วัย จึงจะมีความสุข ความเจริญทั้งในวันนี้และวันข้างหน้า"

(2) ในทางตรงกันข้าม ชีวิตที่มีปัญหามากมายทั้งในด้านสุขภาพด้านเศรษฐกิจ ด้านศีลธรรม ฯลฯ ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นชีวิตที่ไม่สมบูรณ์ หรือไม่มีบูรณาการนั้น ย่อมเปรียบได้กับเส้นตรงที่ตกลงเป็นมุม (ดังรูป)

มุมมอง นั้นคือปัญหาทั้งปวงของเรา อาจจะเป็นปัญหาที่เกี่ยวกับสุขภาพ หรือปัญหาในด้าน การปกครอง การป้องกันประเทศชาติ การเศรษฐกิจในครอบครัว การสังคมและศีลธรรม วัฒนธรรม เป็นต้น

ชีวิตที่มีปัญหายังแก้ไม่ตกอยู่มากมายนั้น ย่อมเรียกได้ว่าไม่เต็มเปี่ยม ไม่สมบูรณ์ ไม่ได้คุณ ไม่ เป็นเส้นทาง ไม่มีความร่วมมือ หรือไม่มีบูรณาการนั่นเอง

ในกรณีเช่นนี้ เราต้องพยายาม แก้ปัญหา ต่าง ๆ ให้ตกไปให้มากที่สุด ในขอบเขตของศีลธรรม เพื่อให้เส้นที่ตกลงมานั้น ได้กลับขึ้นไปอยู่ในสภาพที่เป็นเส้นตรง หรือเกือบเป็นเส้นตรงให้มากที่สุดเท่า ที่จะทำได้คือให้เป็น "สภาพที่เป็นบูรณาการ" เท่าที่จะกระทำได้

บุคคลทั่ว ๆ ไปที่ยังเป็นผู้ครองเรือนอยู่นั้น ย่อมเป็นบุคคลประเภทที่มีมุมมองตกลงมาด้วยกันทั้งนั้น บางคนอาจจะตกมาก บางคนอาจจะตกน้อย จึงเรียกได้ว่าเป็นเพื่อนร่วมทุกข์

(3) สิ่งที่จะช่วยเราได้ในการยอเส้นที่ตกลงมาให้กลับไป เป็นเส้นตรงตามเดิม หรือที่เรียกว่า มีสภาพที่เป็นบูรณาการ นั่นก็คือ การศึกษา ดังนั้นในระดับของผู้ครองเรือน หรือฆราวาสทั้งปวง ความ มุ่งหมายอันสูงสุดของ การศึกษาก็คือ บูรณาการ

การที่จะมีบูรณาการได้ ก็ต่อเมื่อ แก้ปัญหา ของชีวิตฆราวาสได้หมด หรือเกือบหมดหากมุมมอง ซึ่งเป็นตัวปัญหา ลดน้อยลงไปได้เท่าใด เราก็จะได้ประสบการณ์แห่งบูรณาการมากขึ้นเท่านั้น

ดังนั้น ถ้าจะมองล่วงหน้าไปก่อน ก็จะได้เห็นได้ชัดว่า เนื้อหาของการศึกษา นี้ก็ควรจะกล่าวถึง ปัญหาประเภทต่าง ๆ ในชีวิต สาเหตุของปัญหาเหล่านั้น ก็คงจะเป็นวิธีการแก้ปัญหา นั้นเอง

เมื่อกล่าวถึงบูรณาการครบทั้ง 3 ข้อแล้ว ก็ใคร่ขอสรุปว่าความมุ่งหมายอันสูงสุดของการศึกษา ในระดับของผู้ที่ไม่ครองเรือนอีกแล้วได้แก่ นิพพาน ส่วนความมุ่งหมายอันสูงสุดของการศึกษาในระดับ ของผู้ที่ยังครองเรือนอยู่ ได้แก่ บูรณาการ ซึ่งก็เป็นการเอาความคิด เรื่องนิพพานมาประยุกต์นั่นเอง

3. แนวนโยบายหลักของการศึกษา (หรือแนวทางในการศึกษา ควรเป็นอย่างไร)

เมื่อได้กำหนดความมุ่งหมายของการศึกษาได้เช่นนี้แล้ว ในขั้นต่อไปก็ต้องกำหนด แนวทาง ที่จะบรรลุถึงความมุ่งหมายดังกล่าวนั้น แนวทาง หรือ แนวทางการปฏิบัติ เพื่อให้บรรลุถึงความมุ่งหมาย หรือจุดประสงค์นั้นภาษาสมัยใหม่ เรียกว่า นโยบาย หรือแนวนโยบาย ส่วนภาษาในพุทธศาสนานั้น ก็ ตรงกับคำว่า มรรค (มรรค = ทาง)

ตามปกติ ถ้าเราปฏิบัติสิ่งใดลงไปโดยไม่กำหนดแนวทางของการปฏิบัติแนวนโยบาย ให้ต้องแก้

เสียก่อนแล้ว ก็อาจจะไม่บรรลุจุดประสงค์เลย และอาจจะวนเวียนหลงใหลอยู่ห่างไกลจากความมุ่งหมาย เป็นอย่างยิ่งก็ได้

ผู้ที่กำหนดนโยบายได้ ก็คือผู้ที่ประสบการณ์มาก ได้เรียนรู้ได้กระทำมากกับตนเองมาก ได้ทดลองมากกับตนเองมาก จนได้รับความรู้ที่ถูกต้องแจ่มชัดไว้มากมาย จึงทำให้ความรู้ ไม่มีประสบการณ์ ไม่เคยทดลองกับตนเองนั้น อาจจะไม่ทราบเลยว่าจะต้องมีการกำหนดนโยบายกันเสียก่อน หรือถ้าทราบ ก็อาจจะกำหนดนโยบายหรือแนวทางอย่างผิดพลาดโดยสิ้นเชิง ก็อาจจะเป็นได้

ต่อไปนี้จะให้พยายามกล่าวถึงแนวนโยบายหลักหรือมรรคของการศึกษาสำหรับผู้ที่ไม่ครองเรือนอีกแล้ว และสำหรับพรวาสาเป็นลำดับไป

ก. แนวนโยบายหลักของการศึกษาในระดับของผู้ที่ไม่ครองเรือนอีกแล้ว

เรื่องนี้อย่อมปรากฏชัดอยู่แล้ว ความมุ่งหมายของการศึกษาในระดับสูงสุด ได้แก่ นิพพาน ส่วนแนวทางหรือแนวของการปฏิบัติหรือแนวนโยบายของการศึกษา เพื่อจะบรรลุถึงนิพพานนั้น ก็คืออภิญ्ञกัมมรรค หรือ มรรคมืองค์แปด หรือทางมืองค์แปดประการ ซึ่งทราบกันอยู่โดยทั่ว ๆ แล้วนั่นเอง ถ้าพูดอย่างสั้น ๆ ก็คือ :-

1. สัมมาทิฏฐิ (เห็นชอบ ได้แก่เข้าใจเรื่องอริยสัจ 4, เรื่องไตรลักษณ์, เรื่องอกุศลมูล เป็นต้น)
2. สัมมาสังกัปปะ (คำริชอบ ได้แก่คำริจะออกจากกาม, คำริที่จะไม่พยายาม, คำริที่จะไม่เบียดเบียน)
3. สัมมาวาจา (เจรจาชอบ ได้แก่ไม่พูดเท็จ, ไม่พูดส่อเสียด, ไม่พูดคำหยาบ, ไม่พูดเพ้อเจ้อ)
4. สัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ ได้แก่ไม่ฆ่าสัตว์, ไม่ลักขโมย, ไม่ประพฤติผิดในกาม)
5. สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพ ไม่ประกอบอาชีพในทางที่ผิด)
6. สัมมาวายามะ (พยายามหรือเพียรชอบ ได้แก่เพียรระวัง ไม่ให้บาปเกิดขึ้นในสันดาน, เพียรละบาปที่เกิดขึ้นแล้ว เพียรให้กุศลเกิดขึ้นในสันดาน เพียรรักษากุศลที่เกิดขึ้นแล้วไม่ให้เสื่อม)
7. สัมมาสติ (ระลึกชอบ ได้แก่กายานุปัสสนา, เวทนานุปัสสนา, จิตตานุปัสสนา, และธัมมานุปัสสนา)
8. สัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ เช่นการเจริญฌานทั้ง 4)

(ทั้ง 8 ประการนั้นมักสรุปได้เป็น 3 ประการคือ ศิล สมาธิ และ ปัญญา) นี้ก็แปลว่าผู้ที่ศึกษาในระดับนี้จะต้องเล่าเรียนและปฏิบัติตามแนวทางหรือแนวนโยบายอันเนื่องกับแปดประการ ดังกล่าวแล้วนั้นทุกประการอย่างเคร่งครัด เพราะหวังที่จะบรรลุพระนิพพาน เก่งดรรคกว่าระดมพรവാส ซึ่งหวังเพียงความรุ่มเย็นพอควรเท่านั้น

พูดอย่างสั้น ๆ ก็คือ แนวนโยบายหลักของการศึกษาในระดับนี้ ได้แก่ มรรคมีองค์แปด อันเป็นแนวทางที่พระพุทธองค์ทรงกำหนดขึ้นไว้ เพื่อสนองความมุ่งหมายในการดับหรือระงับหรือแก้ปัญหาค้นสูงสุดของชีวิต อันได้แก่ ปัญหาที่เรียกว่า อกุศลมูล เมื่อแก้ปัญหานี้สำเร็จแล้ว ก็จะได้ประสบชีวิตอันสมบูรณ์สูงสุด หรือที่เรียกว่า นิพพาน

ข. แนวนโยบายหลังของการศึกษาในระดับพรവാสหรือผู้ที่ยังครองเรือนอยู่

โดยหลักพื้นฐานแล้ว แนวนโยบายหลังของการศึกษาในระดับพรവാสผู้ที่ยังมีบ้านช่อง ลูกเมีย ทรัพย์สมบัติหน้าที่ราชการงานเมือง หรือมีธุรกิจ ฯลฯ อยู่ นั้น ก็จะต้องพยายามประยุกต์ตามแนวที่เรียกว่า "มรรคมีองค์แปด" หรือ "ศีล-สมาธิ-ปัญญา" นั้นเองเท่าที่สามารถจะทำได้ตามประสาของผู้ครองเรือน

นี่ก็หมายความว่า จะต้องเป็น แนวทางที่จะต้องแก้ปัญหาลักษณะแต่จะไม่ใช่เป็นการแก้ปัญหาค้นสูงสุดในชีวิต (คือแก้ปัญหาค้นที่เรียกว่า อกุศลมูล) แต่ก็เป็นปัญหาที่สืบเนื่อง และยุ่งเหยิงอยู่เป็นอันมาก แนวทางที่ว่าจะเรียกว่าอะไร และมีกี่ประการ

จะขอพูดเสียก่อนว่า แนวทางหรือนโยบายหลักของการศึกษาในระดับพรवासนี้ เรียกว่า แนวนโยบายทั้ง 3 ของการศึกษา ประกอบด้วยหัวข้อใหญ่ ๆ 3 ประการ ซึ่งจะได้อธิบายต่อไป

การกำหนดแนวนโยบายในระดับนี้ ก็ย่อมจะต้องพยายามกำหนดขึ้นตามลักษณะปัญหาชีวิตของผู้ครองเรือน ประกอบกับหลักวิชาความรู้ทางศาสนา และปัญหาของเราเท่าที่จะมีอยู่

ปัญหาต่าง ๆ ของผู้ครองเรือนนั้น ถ้าจะพูดอย่างย่อ ๆ ก็มีอยู่ 2 ประการ คือ

1. ปัญหาที่หนักไปในด้านตัวเอง คือปัญหาเกี่ยวกับชั้น 5 นั้นเอง เช่นสุขภาพไม่ดี ร่างกายอ่อนแอ ; หรือที่เกี่ยวกับจิตใจ เป็นต้นว่า ไม่ได้เรียนเรื่องวิธีการคิดเลขทำให้คิดไม่เป็น และไม่รู้จักแก้ปัญหาค้น ; หรือว่าการที่มีความรู้สึก (หรือเวทนา) รุนแรง ก่อให้เกิดความ โส-โกรธ-หลง อย่างร้ายแรงมาก ; การที่ไม่ได้รับการฝึกอบรมในเรื่องคุณธรรมศีลธรรมและวินัย จึงไปก่อเรื่องร้าย อยู่เสมอ ๆ เป็นต้น

2. ปัญหาที่หนักไปในด้านสังคมที่คนอาศัยอยู่ ปัญหาในข้อนี้ย่อมมีหลายด้าน เช่น

- ในด้านการปกครอง เช่น ไม่รู้จักระบบประชาธิปไตย และไม่ให้ความสนใจประชาธิปไตย เป็นต้น
- ในด้านไอ้กันประเทศ เช่น ไม่ได้เรียนวิธีป้องกันชาติ ; ไม่รู้เรื่องเอกอัครราชทูต สักดิ์ศรี และความปลอดภัยของชาติ เป็นต้น

- ในด้านการเศรษฐกิจ เช่น ไม่ได้เรียนเรื่องสัมมาอาชีพเลยประกอบอาชีพไม่ให้เกิดการขาดแคลนทั้งในเรื่องอาหารหยาบยา เสื้อผ้า และที่อยู่อาศัย ทำให้อยู่ในสังคมให้ยาก เป็นต้น

- ในด้านสังคมและวัฒนธรรม เช่น ไม่ทราบเรื่องขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรม กฎหมายหน้าที่พลเมืองที่ไม่ปฏิบัติตามแนวทางของคุณธรรมและศีลธรรม รู้จักแต่กฎหมายไม่รู้เรื่องกฎหมายพุทธศกโลก และเบียดเบียนกันอย่างมากในสังคม เป็นต้น

จากปัญหาต่าง ๆ ที่ยกมาพอเป็นตัวอย่างนี้ ก็พอจะช่วยให้กำหนดแนวทางหรือแผนนโยบายหลักของการศึกษาสำหรับอนาคต, อันอาจจะสนองความมุ่งหมายที่จะแก้ปัญหานั้นเหล่านั้นได้บ้าง เมื่อแก้ปัญหานั้นเหล่านั้นได้สำเร็จแล้ว ก็จะได้ประสบชีวิตอันร่มเย็น ที่เรียกว่าอนุชนกาล

แผนนโยบายหลักของการศึกษาดังกล่าว อาจกำหนดได้ 3 ประการคือที่เรียกว่า แผนนโยบายทั้ง 3 ของการศึกษา ดังต่อไปนี้

(1) ศึกษาให้รู้จักตนเอง อันประกอบด้วยสิ่งสำคัญ 2 ข้อคือ

ก. ศึกษาเรื่องขั้น 5 ของตนเอง เพื่อให้รู้เกี่ยวกับร่างกายและจิตใจของตน ซึ่งย่อมจะรวมไปถึงเรื่อง การสังเกตตนเอง วิธีการคิด และวิธีการแก้ปัญหานั้นด้วยอย่างแนบเนียน เพราะสิ่งเหล่านั้นย่อมเป็น เรื่องของเวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ นั้นเอง

ข. ศึกษาวิชาความรู้ต่าง ๆ หลาย ๆ แขนงอย่างกว้างขวาง เพื่อเป็นพื้นฐานความรู้ที่มีมั่นคงครบถ้วนประการหนึ่ง และเพื่อค้นพบว่าตัวเองถนัดไปในทางใดบ้าง เมื่อทราบว่าตนเองถนัดไปในทางใดแล้วก็จะให้พัฒนาให้ลึกซึ้งลงไปทางนั้นเพื่อเปิดเผยตัวเองออกมาให้ปรากฏ และปรับปรุงให้เป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคม

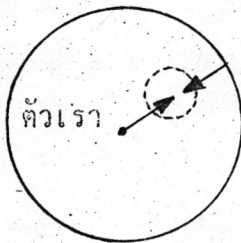
(2) ศึกษาให้รู้จักสังคมหรือสิ่งแวดล้อม เพื่อให้รู้จักว่า สังคมที่ตนอาศัยอยู่นั้น ประกอบด้วยโครงสร้างอะไรบ้าง และมีปัญหาสำคัญอย่างไรบ้าง เช่น เรื่องการปกครอง การไอ้กันประเทศชาติ การเศรษฐกิจตลอดจนการฝึกหัดเล่าเรียนในเรื่องสัมมาอาชีพ วัฒนธรรมของชาติ การปฏิบัติตามเพื่อเป็นพลเมืองดีมีวินัย เป็นต้น เพื่อรู้จักตนเอง และรู้จักสังคมแล้ว ก็จะได้ปฏิบัติตนได้ถูกต้อง นอกจาก

ศึกษาสังคมที่ใกล้ชิดกับตนเองแล้ว ก็จะต้องศึกษาให้รู้จักสังคมที่กว้างขวางออกไป เช่น ประเทศใกล้เคียงและประเทศอื่น ๆ ทั้งปวง

(3) ศึกษาเรื่องจริยธรรม ศึกษาเล่าเรียนและปฏิบัติในเรื่องคุณธรรม ที่ธรรมอย่างกว้างขวาง และลึกซึ้ง เพื่อจะได้ลดการเบียดเบียนกัน และทุจริตต่อกันลงไปด้วย รู้จักถ่วงน้ำหนักความชั่ว รู้จักประกอบความดี อันจะก่อให้เกิดสันติสุข และความร่มเย็นให้บังพึ้นในตัวเอง และในสังคม ทำไมจึงต้องศึกษาเรื่องจริยธรรม ตามปกติตัวเราเอง และสิ่งแวดล้อมย่อมจะมีอันตรกิริยา (Interaction) ต่อกันอยู่โดยตลอดเวลา จริยธรรมที่ได้ศึกษาเล่าเรียนไว้ นั้น จะได้เป็นเครื่องหรือทำให้อันตรกิริยาที่บังเกิดขึ้นนั้น เป็นไปในทางที่ร่มเย็น ไร้ความเบียดเบียน ไร้ความพยายาม ฯลฯ

ถ้าไม่มีจริยธรรมเสียแล้ว อันตรกิริยาระหว่างบุคคล กับสังคมหรือสิ่งแวดล้อม ย่อมจะเป็นไปในทางที่ร้ายแรงและเป็นทุกข์ (โปรคคูรูป)

สิ่งแวดล้อม

- ตรงที่ลูกศรทั้งสองปะทะกัน คืออันตรกิริยาระหว่างตัวเรา กับ สิ่งแวดล้อม
- จริยธรรม ย่อมช่วยส่งเสริมให้อันตรกิริยานี้ได้เป็นไปในทางที่ดี และร่มเย็น

แนวนโยบายทั้ง 3 ของการศึกษาสำหรับฆราวาส ตามที่กล่าวมาข้างต้น อาจจะแก้ปัญหาต่าง ๆ ในตัวเองและสังคมได้ตามควรแก่กรณีก่อให้เกิดความมั่นคง มีชีวิตดี ปลอดภัย โสภ-โกธ-หลง ลงได้บ้าง และเกิดมีความสุขสงบในชีวิตพอสมควร ทั้งหมดนี้เมื่อรวมกันเข้าแล้วก็คือชีวิตที่ร่มเย็น หรือชีวิตที่มีสมดุล หรือที่เรียกว่า บูรณาการ

4. วิธีการของการศึกษา (หรือวิธีการสอน การอบรม อาจทำอย่างไร)

การสอนและการอบรมนั้น ย่อมจะมีวิธีการหลายประการและเป็นเรื่องที่จะละเอียดอ่อนมาก มีทั้งวิธีการที่เป็นแม่บทใหญ่ และวิธีการย่อย ๆ ลงไปอีกมากมาย

ตามปกติในวงของวิชาการศึกษา หรือวิชาศึกษาศาสตร์นั้นมีความเข้าใจกันมานานแล้วว่า ถ้าสังเกตเห็นว่า มนุษย์ใช้วิธีการอย่างไรแล้ว ก็ให้นำเอาวิธีการของมนุษย์อันนั้นแหละ มาใช้เป็นวิธีสอนหรืออบรมตัวมนุษย์เอง การทำอย่างนี้ทำให้เกิดการเข้าใจหรือการเรียนรู้ได้อย่างสะดวก

เท่าที่สังเกตเห็น วิธีการคิดของมนุษย์นั้นย่อมมีได้หลายวิธีและสลับซับซ้อนมาก แต่วิธีการคิดที่

เด่นชัดนั้น ได้แก่ วิธีแก้ปัญหานั้นเอง ซึ่งอาจถือว่าเป็นวิธีการแม่ของการคิด ก็ยังได้

เมื่อพระพุทธองค์ประสบปัญหาสำคัญในชีวิต และมีพระราชประสงค์ที่จะพ้นจากปัญหานั้นไปเสีย หรือที่จะ แก้อันตราย นั้นให้ตกไปนั้น พระพุทธองค์ได้ทรงคิดแก้ปัญหานั้นอย่างไร วิธีแก้ปัญหานั้นของพระพุทธองค์ในตอนนั้น ก็น่าจะนำมาใช้เป็นวิธีการสอนแม่บท ได้เป็นอย่างดี

ปรากฏว่า วิธีแก้ปัญหานั้นของพระพุทธองค์นั้น เราอาจเห็นได้อย่างชัดเจนจาก ชั้นตอน ทั้งสี่ชั้น ของธรรมะที่เรียกว่า อริยสัจ 4 พระพุทธองค์ได้ทรงคิดและทรงปฏิบัติเป็น 4 ชั้นควบคู่กันในการ แก้อันตรายของพระองค์ซึ่งเรียกว่า เป็นขั้นทั้ง 4 ของอริยสัจ คือขั้นทุกข์ ชั้นสมุทัย ชั้นนิโรธ และชั้นมรรค ในแต่ละชั้น ก็ได้ทรงกำหนดกิจที่จะต้องกระทำ (ที่เรียกว่า กิจในอริยสัจ) เอาไว้ให้เรียบร้อยแจ่มชัด

ขอได้โปรดสังเกตุว่า ณ ที่นี้ เราต้องการพิจารณาเรื่อง วิธีการ หรือ เรื่องขั้นตอน ของอริยสัจ เท่านั้น มิได้พูดถึง เรื่อง เนื้อหาหรือรายละเอียดของอริยสัจแต่ประการใด

ขั้นหรือขั้นตอนทั้ง 4 นี้รวมทั้งกิจในอริยสัจด้วย อาจเอามาประยุกต์เป็น วิธีสอนแม่บท ได้เป็นอย่างดี เมื่อประยุกต์ได้ เรียบร้อยแล้ว ก็อาจจะให้ชื่อว่า "วิธีสอนตามขั้นทั้ง 4 ของอริยสัจ" ซึ่ง ถือได้ว่าเป็นวิธีการสอนการอบรมที่สำคัญยิ่งอย่างหนึ่ง หรือเป็นแม่บทในการสอนทั่วไป ในทุกระดับของการศึกษา วิธีสอนดังกล่าวนี้ ย่อมจะเป็น เรื่องที่สำคัญยิ่งของศึกษาศาสตร์ หรือของบุคคลที่อยู่ใต้อาณัติ ผู้ที่ใช้วิธีสอนตามขั้นทั้ง 4 ของอริยสัจย่อมกล่าวได้ว่าเจริญตามรอยพระบาทของพระพุทธองค์

5. สรุป

เพื่อเป็นการสรุป "ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์" ที่สร้างขึ้นใหม่นี้ โปรดดูตาราง หรือโครงสร้างของความคิด ดังต่อไปนี้

โครงสร้างอย่างหนึ่งของปรัชญาการศึกษา	หัวข้อธรรมะในพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้อง	ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์ (สำหรับผู้ครองเรือน)
1. ความหมายของการศึกษา	- ชั้นธ 5 - อกุศลมูล - ชีวิตที่ดีสูงสุดหรือนิพพาน	การศึกษา คือการพัฒนาขั้นธ 5 เพื่อให้อกุศลมูลจะได้ออกน้อยออกไป และให้บรรลุชีวิตที่เริ่มเย็นตามควรแก่ภพนี้
2. ความมุ่งหมายของการศึกษา	นิพพาน	บูรณาการ (หรือชีวิตที่เริ่มเย็น)
3. แนวนโยบายหลักของการศึกษา (หรือทำอย่างไรชีวิตจึงจะเย็นไปตามความหมายและความมุ่งหมาย ของการศึกษา	มรรคมงคล 8 ซึ่งย่อลงได้เป็น 3 ข้อ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา	แนวนโยบายทั้ง 3 ประการ ของการศึกษา (ศึกษาดนเอง : ศึกษาสิ่งแวดล้อม : ศึกษาจริยธรรม) จริยธรรมย่อมช่วยให้

โครงสร้างอย่างหนึ่งของ ปรัชญาการศึกษา	หัวข้อธรรมะในพุทธศาสนา ที่เกี่ยวข้อง	ปรัชญาการศึกษาตามแนว พุทธศาสตร์ (สำหรับผู้ครองเรือน)
		ฉันทกิริยาระหว่างตัวเราเองและ กับสิ่งแวดล้อมเป็นไปในทางที่สงบ และร่มเย็นเกล้าคือจริยธรรมช่วย ทำให้ทุกข์ลดลงน้อยลงไป
4. วิธีการของการศึกษา	- อริยสัจ 4 - กิจในอริยสัจ 4	เอาฉันทกิริยา 4 ของ อริยสัจ และกิจในอริยสัจมาประยุกต์ใช้เป็น วิธีสอน เรียกว่า "วิธีสอนตาม อริยสัจ 4 ของอริยสัจ"

แบบสอนอริยสัจ...หรือ

วิธีสอนตามขั้นหังสี่ของอริยสัจ

ศจ.ดร.สาโรช บัวศรี

อาชีพต่าง ๆ ที่นับได้ว่าเป็นอาชีพระดับสูง (Profession) ย่อมจะมีวิธีการ และ
อุปกรณ์ เป็นเครื่องมือในการดำเนินงานทั้งสิ้น เป็นต้นว่า นายแพทย์ก็ย่อมจะมีวิธีการรักษา
ต่าง ๆ สำหรับรักษาคนไข้ และมีทฤษฎาและเครื่องมือทางแพทย์ เป็นเครื่องดำเนินงาน
นายช่าง หรือ วิศวกร ก็ย่อมมีวิธีการต่าง ๆ ในการสร้างหรือการก่อสร้าง และมีอุปกรณ์
ในทางวิศวกรรมมากมาย เป็นเครื่องดำเนินงาน ส่วนผู้ที่มิอาชีพเป็นครูอาจารย์นั้น ก็ทำ
นองเดียวกัน ก็ย่อมจะมีวิธีการสอนต่าง ๆ และมีอุปกรณ์การสอนมากมาย เป็นเครื่องมือ
ดำเนินงาน

วิธีการของครู หรือที่เรียกว่าวิธีสอน นั้น มีสองประเภท ประเภทหนึ่งคือ วิธี
สอนทั่วไป ซึ่งเป็นแม่บทใหญ่ และเป็นแนวของการสอนทั้งปวง ประเภทที่สองคือ วิธีสอน
เฉพาะ ซึ่งกล่าวโดยเฉพาะสำหรับแต่ละวิชาไป เช่นวิธีสอนให้อ่านออก วิธีสอนเลขคณิต
และวิธีสอนสังคมศึกษา เป็นต้น วิธีสอนเฉพาะแต่ละอย่างนี้ก็ย่อมจะยึดแนวทางของวิธีสอน
ทั่วไปเป็นหลัก และทำการพลิกแพลงหรือดัดแปลงรายละเอียดต่าง ๆ ให้เข้ากับเนื้อหาของ
วิชาแต่ละอย่างที่จะสอนเท่านั้นเอง สำหรับในบางวิชาเช่นวิชาสังคมศึกษา อาจนำเอาวิธี
สอนทั่วไปทั้งคั้นเข้าไปใช้โดยตรงเลย ก็อาจจะเป็นไปได้ ดังนั้นต่อจากนี้ไปเมื่อพูดว่าวิธีสอน
ก็ขอให้เป็นที่เข้าใจกันว่าหมายถึงวิธีสอนทั่วไป ซึ่งเป็นหลักใหญ่ หรือ แม่บทใหญ่ ของการ
สอนทั้งปวง

ในประเทศที่การศึกษาได้เจริญมานานแล้ว ครูหรือวงการศึกษาจะกำหนด วิธีสอน
ไว้เป็นการแน่นอนเพื่อจะได้้นำออกใช้เป็นเครื่องมือในการอบรมและการสอนนักเรียนเป็น
การประจำแก่ตนเอง และอย่างเชื่อถือได้ อนึ่งเมื่อได้กำหนดไว้คราวหนึ่งแล้ว ต่อมาเมื่อ
วิทยาการทางการศึกษาได้ก้าวหน้าไปและได้ความรู้เพิ่มเติมมาอีกก็กำหนดคั้นใหม่อีก ซึ่งทำ
ให้วิชาการศึกษาในด้านที่เกี่ยวกับวิธีสอนได้ก้าวหน้าไปอยู่เรื่อย ๆ และทำให้การสอนและ
การอบรมนักเรียนได้ผลดียิ่งขึ้นอยู่เสมอ

จะเห็นได้ว่าเมื่อประมาณ 60 ปีมาแล้ว ประเทศในทวีปยุโรปเช่นประเทศอังกฤษ
และประเทศในทวีปอเมริกาเหนือ เช่น ประเทศสหรัฐ ครูทั่ว ๆ ไปได้กำหนดเอาวิธีสอน
ตามขั้นห้าของแฮรบัท (The Herbartian Five Formal Steps) เป็นวิธีสอนทั่วไป

และได้ใช้กันอย่างแพร่หลายมาก เป็นที่ทราบกันอยู่แล้วว่าวิธีสอนตามชั้นทั้งห้านี้ประกอบด้วย

1. ชั้นเตรียม
2. ชั้นสอน
3. ชั้นย่อ
4. ชั้นทวน
5. ชั้นใช้

วิธีสอนตามชั้นทั้งห้านี้ยอมรับกันว่าอาจเหมาะสมในการที่จะมอบหมายหรือหิยยื่น (impart) วิชาการหรือความรู้ให้แก่ผู้เรียน แต่อาจจะไม่เหมาะสมแก่ในการกระตุ้นเตือนให้ผู้เรียนได้คิดค้น หรือ สร้างสรรค์ด้วยตัวเอง ข้อบกพร่องอันนี้ทำให้ครูทั้งหลายใฝ่ใจพยายามแก้ไข และพยายามหา路子ทางใหม่กันอยู่เสมอ

จนกระทั่งถึงเวลาประมาณเมื่อ 30 ปีมาแล้วนี้เอง ครูหรือนักการศึกษาจำนวนมากได้มีความเห็นว่า วิธีการคิดของมนุษย์ ชนิดที่เรียกว่า Reflective Thinking นั้น อาจนำมาใช้เป็นวิธีสอนได้เป็นอย่างดีทีเดียว (วิธีการคิดที่ว่านี้เกิดปรัชญาเรียกว่า วิธีแห่งปัญญา หรือ The Method of Intelligence ส่วนนักวิทยาศาสตร์เรียกว่า วิธีวิทยาศาสตร์หรือ The Scientific Method ซึ่งที่จริงก็คืออันเดียวกัน) วิธีการดังกล่าวนี้เกิดปรัชญา และนักวิทยาศาสตร์ได้นำไปใช้ในการคิดค้น แก้ปัญหา และไตร่ตรอง ซึ่งได้ผลอย่างมากมาตามทีปรากฏชัดอยู่ทั่วไปแล้ว นักวิจัยจะเป็นนักวิจัยการศึกษา หรืออื่น ๆ ก็ตามจะยึดวิธีการดังกล่าวเป็นแนวทางเช่นกัน ดังนั้นครูหรือนักการศึกษาจึงได้ทดลองเอามาใช้เป็นวิธีสอนคู่มือ โดยเฉพาะได้ทดลองก่อนในวิธีสอนสังคมศึกษา ปรากฏว่าได้ผลดียิ่ง วิธีการดังกล่าวว่าที่จริงแล้วก็ เป็นวิธีการสำหรับใช้ในการแก้ปัญหานั้นเอง (Problem - Solving) ไม่ว่าในแง่ใดของชีวิตถ้ามีสถานะการณ์ที่เป็นปัญหาอยู่ด้วยแล้ว วิธีการนี้ก็ย่อมจะเอามาใช้ได้เสมอ ในการสอนวิชาต่าง ๆ ย่อมจะมีสถานะการณ์ที่เป็นปัญหาอยู่ทั้งสิ้น ดังนั้นการทดลองเอาวิธีการของ Reflective Thinking มาใช้ จึงได้ผลในทางการสอนเป็นอันมาก และเข้ายังเป็นการส่งเสริมให้เกิดการคิดค้น วิจัย และสร้างสรรค์ อย่างมากอีกด้วย นับว่าเป็นการสมใจครูหรือนักการศึกษาอยู่มาก ครูจึงได้เปลี่ยนวิธีการเดิมหันมายอมรับยื้อเอาวิธีการแห่งปัญหานี้

มาไว้เป็น วิธีสอน จนตราเท่าทุกวันนี้

โดยย่อวิธีการแห่งปัญญานี้ประกอบด้วยวิธีการ 5 ขั้นตอนเนื่องกันและเกี่ยวพันกัน (บางท่านอาจจะแบ่งขอยออกไปมากกว่า 5 ขั้นตอนยอมทำได้) คือ

1. การกำหนดปัญหาให้ถูกต้อง (Location of Problems)
2. การตั้งสมมุติฐาน (Setting up of Hypothesis)
3. การทดลองและเก็บข้อมูล (Experimentation and Gathering of Data)
4. การวิเคราะห์ข้อมูล (Analysis of Data)
5. การสรุปผล (Conclvsion) ซึ่งผลที่สรุปได้นี้โอกาสข้างหน้าก็อาจจะเปลี่ยนแปลงไปได้อีกไม่คงที่ คือเป็น อนิจจัง และเมื่อสรุปได้คราวหนึ่งแล้ว ก็อาจนำเอาไปเป็น Hypothesis สำหรับกรณีอื่น ๆ ก็ได้

วิธีสอนทั้งสองประการที่กล่าวมาแล้ว คือ The Herbartian Five Formal Steps และ The Method of Intelligence นี้ ต่างก็ได้ถูกนำมาใช้ในเมืองไทยอย่างแพร่หลาย

ในชั้นแรกโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ โรงเรียนฝึกหัดครูประถม และแผนกฝึกหัดครูมัธยม ในมหาวิทยาลัยก็ได้ใช้วิธีสอนตามขั้นทั้งห้าอย่างเคร่งครัดมากนัก ระเบียบฝึกหัดครูและนิสิตฝึกหัดครูในสมัยนั้นเมื่อเตรียมการสอนจะต้องแสดงการสอนเป็นขั้น ๆ ทั้ง 5 ขั้นนั้นอย่างชัดเจนทีเดียว

ในลำดับต่อมา เมื่อต่างประเทศได้รับนับถือเอาวิธีการแห่งปัญญามาเป็นวิธีสอนแล้ว คนไทยรุ่นหลัง ๆ ก็ได้้นำเอามาใช้ในโรงเรียนไทยของเราบ้างเหมือนกัน จนกระทั่งปัจจุบันนี้ ส่วนวิธีสอนตามขั้นทั้งห้าก็ค่อย ๆ หายไป

เท่าที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดนี้ จะเห็นได้ว่าในยุคปัจจุบัน ครูไทยได้ใช้วิธีการสอน ซึ่งกันพบหรือกำหนดใช้กันอยู่ในต่างประเทศทั้งสิ้น ครูไทยเราเองหาได้กำหนดวิธีการสอนของเราเองเอาไว้ไม่ หรือถ้าจะมีการกำหนดกันไว้ในยุคก่อน ๆ ก็มีได้มีปรากฏไว้ชัดเจน และมีได้เป็นที่รู้หรือปรากฏแก่ครูในยุคนี้เลย

ถ้าจะพูดกันอย่างแรง ๆ ก็คือว่าครูไทยเราตั้งแต่ไหนแต่ไรมา หามิวิธีสอนของตัวที่ปรากฏชัดไม่ คอยแต่จะนำที่เขาคิดได้แล้วในต่างประเทศมาใช้เท่านั้นเอง

แต่ที่กล่าวเช่นนี้ฟังแล้วก็น่าสงสัยเพราะไทยเราเป็นชาติที่มีวัฒนธรรมมานาน คนไทยมีความเคารพสักการะในครูของตนอย่างยิ่ง ในการที่ครูไทยเราได้รับการเคารพนับถืออย่างมากมาจากศิษย์นั้น คงต้องมีอะไรที่อยู่ข้างเป็นแน่อาจจะเป็นเพราะทำการสอนดีก็ระมัง คงจะมีวิธีสอนที่ดีก็ระมัง ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าค้นคว้า และสอบถามดูเป็นอย่างยิ่ง

โอกาสนี้จึงขอเชิญชวนให้บรรดาครู หรือนักการศึกษาไทยทั้งหลายได้ช่วยกันคิดค้น และสอบถามดูว่าไทยเรานั้น ตั้งแต่ดั้งเดิมมาได้ใช้วิธีสอน อะไรและวิธีสอนดังกล่าวนั้นตั้งอยู่บนรากฐานของปรัชญาหรือจิตวิทยาประการใดบ้างหรือไม่ ซึ่งเรื่องนี้ก็คงจะเป็นเรื่องใหญ่มากทีเดียว

เพื่อเป็นการเริ่มต้นในงานด้านนี้ ข้าพเจ้าเองมีแนวคิดอยู่ดังต่อไปนี้

1. ครูไทยเราคงจะใช้วิธีสอน อยู่แล้วแน่ ๆ เพราะชาติเราเป็นชาติที่มีวัฒนธรรมมานานแล้ว เป็นชาติที่รักษาเอกราชไว้ได้โดยตลอดและครูไทยก็ได้ได้รับความเคารพนับถือจากนักเรียนหรือศิษย์เป็นอย่างมาก ผิดกับประเทศอื่น ๆ จนถึงกับมีการไหว้ครูเราจัดให้มีวันไหว้ครูขึ้นเป็นพิเศษในส่วนการศึกษาต่าง ๆ
2. แต่เนื่องจาก วิธีสอนของครูไทย มิได้เขียนไว้ให้ปรากฏจะต้องพยายามเสาะแสวงหาพยายามอนุมานเอาให้จงได้
3. ในวัฒนธรรมของชาติไทยเราได้ยอมรับนับถือว่า พระพุทธองค์ทรงเป็นพระบรมครู พระบรมครูย่อมจะต้องมี วิธีสอนที่ดีแน่ ๆ ดังนั้นถ้าเราพบว่าวิธีสอนของพระพุทธองค์เป็นอย่างไรแล้ว ก็ถือได้ว่าเป็นวิธีสอนของครูไทยได้
4. วิธีสอนของพระพุทธองค์จะเขียนไว้ ณ ที่ใดบ้างหรือแปล่าก็ไม่ปรากฏ จะมีการอธิบายเกี่ยวกับวิธีสอนที่พระองค์ทรงใช้ไว้ที่ใดบ้างก็ไม่ทราบกันแพร่หลาย ดังนั้นจึงจำเป็นต้องอนุมาน หรือคาดหมายเองบ้าง โดยมากสิ่งที่เราทราบกันนั้นก็คือ พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ พระไตรปิฎกซึ่งรวบรวมสิ่งที่สำคัญทั้งหมดของพุทธศาสนาเอาไว้ ก็เป็นหนังสือที่มีจำนวนมากมายหลายเล่ม เรายังไม่มีเวลาที่จะอ่านให้หมดได้ จึงไม่มีโอกาสจะค้นพบได้ว่าจะมีคำอธิบายเกี่ยวกับวิธีสอน ของพระพุทธองค์อยู่ในพระไตรปิฎกบ้างหรือไม่
5. แต่เพื่อความรวดเร็วเราก็ควรที่จะสามารถคาดหมาย หรืออนุมานเกี่ยวกับวิธีสอน

ของพระพุทธองค์ได้บ้างตามสมควรจากคำสอน หรือจากพฤติกรรมต่าง ๆ ของพระองค์

6. เนื่องจาก อริยสังคีติเป็นคำสอนที่ถือได้ว่าเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาประการหนึ่ง และพฤติกรรมต่าง ๆ ที่นำไปสู่การได้มาซึ่งอริยสังคีตินี้ก็เป็นที่น่าสนใจยิ่งอีกประการหนึ่ง เราจึงอาจพยายามทำการคาดหมายหรืออนุมานเอาวิธีสอนออกมาจากอริยสังคีติและพฤติกรรมแวดล้อมต่าง ๆ นั้น ได้บ้างไม่มากนัก

7. จากการอนุมาน ก็พอจะมองเห็น หรือพอที่จะอนุมานได้ว่า วิธีการของอริยสังคีตินั้นคล้ายกับวิธีการแห่งปัญญา หรือ วิธีการคิดแบบ อย่างที่สุด ดัง
ที่จะได้พยายามเปรียบเทียบให้เห็นดังต่อไปนี้

ขั้นต่าง ๆ ของอริยสังคีติ	ขั้นต่าง ๆ ของวิธีการแห่งปัญญา วิธีวิทยาศาสตร์ หรือ Reflective Thinking
1. ทุกข์ ชีวิตนี้เป็นความทุกข์อย่างยิ่งดังนั้น ปัญหาของเราก็คือ ทำอย่างไรจึงจะได้พ้นทุกข์	1. การกำหนดปัญหา การพิจารณาเหตุการณ์ต่าง ๆ เพื่อกำหนดปัญหาให้ถูกต้องและเหมาะสม (ในกรณีนี้พิจารณาเห็นว่าชีวิตเป็นความทุกข์อย่างยิ่งแล้ว ก็กำหนดปัญหาได้ว่า ทำอย่างไรจึงจะได้พ้นทุกข์นั่นเอง)
2. สมุทัย สาเหตุใหญ่ที่ทำให้เกิดทุกข์ก็ได้แก่ ตัณหา ดังนั้นถ้าเพื่อหาทางกำจัดตัณหาเสียได้ ทุกข์ก็คงจะหมดไป (วิธีการที่อาจทดลองเพื่อกำจัดตัณหาอาจมีดังนี้การอดอาหาร, การสมาธิ, การเข้าใจในสิ่งที่ถูกต้อง ฯลฯ)	2. การตั้งสมมุติฐาน เมื่อเข้าใจปัญหาโดยรอบคอบแล้ว เช่นรู้ถึงสาเหตุของปัญหา เป็นต้น ตั้งสมมุติฐานหรือลองกำหนดหลักการในการแก้ไขได้ (เช่นกำหนดว่าต้องกำจัดตัณหาเสียให้สิ้นเชิง และกำหนดวิธีการย่อยลงไปอีกว่าอาจจะอดอาหาร อาจทำสมาธิ เป็นต้น)
3. นิโรธ การดับทุกข์ คือดำเนินการต่าง ๆ เพื่อให้ทุกข์ดับ หรือเพื่อจะได้พ้นทุกข์	3. การทดลองและเก็บข้อมูล เมื่อทำตามที่ตั้งสมมุติฐานไว้แล้ว เช่น อดอาหาร,

ชั้นต่าง ๆ ของอริยสังขี	ชั้นต่าง ๆ ของวิธีการแห่งปัญญา วิธีวิทยาศาสตร์ หรือ Reflective Thinking
(เช่น ทำการรอดอาหาร เมื่อเห็นว่าทำทุกซ์ กริยาไม่อาจหันทุกซ์ได้ ก็ลองทำอย่างอื่น ต่อไปอีก)	ลองทำสมาธิ เป็นขั้น และจดหรือจดจำผล ของการปฏิบัติทีละอย่างไว้ เพื่อจะได้ พิจารณาค่าต่อไป
4. มรรค จากการปฏิบัติสิ่งต่าง ๆ ด้วย ตัวเองแล้ว ก็ตกลงสรุปผลได้ว่าวิธีการ ที่จะหันทุกซ์ได้นั้นมีทางเดียว คือ ทางที่ เรียกชื่อว่า " มรรคมองค์แปด "	4. การวิเคราะห์ข้อมูล ทำการวิเคราะห์ข้อมูล 5. การสรุปผล หรือผลต่าง ๆ ที่จดไว้ในชั้น ทดลองนั้นเพื่อจะให้ได้รู้ว่าสิ่งใดแก้ปัญหาคือ กำหนดไว้คั้งเดิมนั้นได้ หรือไม่ได้ประการ ใดแล้วสรุปให้เป็นหลักเกณฑ์ หรือข้อความที่ แน่ชัดว่า ใดแก้ปัญหาคือด้วยวิธีใด และได้ผล ประการใด (เช่น สรุปว่า วิธีทุกซ์กริยานั้น ไม่ได้ผลในการหันทุกซ์ แต่การปฏิบัติตามแนว ทางของ "มรรคมองค์แปด" นั้น เป็นทาง เดียวที่อาจหันทุกซ์ได้ แต่จะหันได้ในระดับ โลกิยะ หรือระดับ โลกุตตระ ก็ต้องแล้วแต่ เหตุการณ์และบุคคล

จากการเปรียบเทียบข้างบนนี้ก็จะเห็นได้ว่า ชั้นต่าง ๆ ของอริยสังขีและชั้นต่าง ๆ ของวิธีวิทยาศาสตร์ หรือวิธีการแห่งปัญญานั้น คล้ายคลึงกันเต็มทีหากดูว่าคืออันเดียวกันก็ไม่ผิด คือต่างก็เป็นวิธีการหาเหตุผล และแก้ปัญหานั้นเอง ดังนั้นนับว่าเป็นสิ่งที่มีศรัทธาไม่ใช่น้อยที่โลกตะวันออก และโลกตะวันตก ได้ค้นพบวิธีการออกมาได้อย่างเดียวกัน โดยที่ไม่ได้ทราบของซึ่งกันและกันเลย ต่างคนต่างคิดออกมาว่าจะสังเกตุว่า พระพุทธองค์ได้ทรงใช้วิธีการนี้มา 2507 ปีแล้ว ซึ่งเป็นการใช้มาก่อนโลกตะวันตกเป็นเวลาหลายร้อยปีที่เคย

ถ้าครูในโลกตะวันตกเอาวิธีการนี้มาเป็นวิธีสอนได้ ครูในโลกตะวันออกเราก็ย่อมเอาวิธีการอริยสังขีของพระพุทธองค์มาเป็น วิธีสอน ได้เช่นกันและย่อมจะเป็นการเหมาะสม

อย่างที่สุดที่เราควรจะทำเช่นนั้น เพราะว่าเป็นการนำเอาวิธีการของพระบรมครูมาใช้เป็น การเจริญรอยตามพระพุทธองค์ ไม่มีทางที่จะผิดพลาดไปได้

ดังนั้น จึงอาจพูดได้อย่างภาคภูมิใจยิ่งว่า วิธีสอนของครูไทยของเรานั้นก็คือวิธีสอน แบบอริยสังคี เป็นวิธีสอนประจำชาติไทยของเรา ชาติไทยเราเป็นชาติที่มีวิธีสอนมาแล้วตั้งแต่ดั้งเดิม เป็นหน้าที่ของครูไทยทุกคนจะได้ศึกษาให้ทราบ และนำไปปฏิบัติให้แพร่หลายและ ถ้ามักครูจากต่างประเทศมาถามว่าประเทศไทยมีวิธีสอนของตัวเองอย่างไรหรือไม่ ก็อาจ ตอบได้อย่างภูมิใจที่สุดว่าเรามีวิธีสอนที่เรียกว่า "วิธีสอนตามขั้นทั้งสี่ของอริยสังคี" หรือพูด เป็นภาษาอังกฤษได้ว่า "The Four Formal Steps of the Noble truth" และเมื่อ ครูของชาติอื่นเอาวิธีสอนแบบอริยสังคีไปวิเคราะห์ดู และพบว่าต่างคล้ายกับวิธีการวิทยาศาสตร์เสียจริง ๆ เขาก็จะารู้สึกอัศจรรย์ใจเสียยิ่ง เขาจะให้เราของเรามีมาก่อนของเขา เสียอีก

ถ้าเพื่อเราตกลงกันว่า วิธีสอนของไทยเราในขณะนี้คือ วิธีสอนแบบอริยสังคี หรือ วิธีสอนตามขั้นทั้งสี่ของอริยสังคีจริง ๆ แล้ว เราก็ควรกำหนดชื่อของขั้นทั้งสี่เสียให้เหมาะสม ถ้าเรากล่าวว่าการสอนของเรามีสี่ขั้น คือ ขั้นทุกข์ ขั้นสมุทัย ขั้นนิโรธ และ ขั้นมรรค ก็ยัง รู้สึกข้องใจในคำว่าขั้นทุกข์คำเดียวเท่านั้นเอง เพราะฟังดูไม่เหมาะสมและไม่เข้ากับเหตุการณ์ แต่ถ้าตีความคำว่า "ทุกข์" นั้นว่าเป็น "ปัญหา" ใหญ่ของมนุษย์ และใช้คำว่า "ปัญหา" แทน ก็อาจจะไปได้ คือเรียกวิธีสอนของเราว่า ประกอบด้วยขั้นปัญหา ขั้นสมุทัย ขั้นนิโรธ และ ขั้นมรรค ที่จริงการใช้คำไทยว่า ปัญหา สมมุติฐาน เก็บข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลและสรุปผล ก็ตรงกับคำของภาษาฝรั่ง เขาพอดี เพราะว่าเราพยายามแปลเอาของเขามาโดยตรงไม่ได้ มีรากฐานอะไรในทางฝ่ายไทยเรา เป็นแต่เพียงคิดศัพท์ขึ้นเท่านั้น ยกคำว่า สมุทัย นิโรธ และมรรค เหล่านี้ เป็นคำที่เป็นรากฐานในทางศาสนา เมื่อปรากฏว่าคำเหล่านี้มีความหมาย เกี่ยวกันมาถึงขบวนการเรียน การสอนอีกด้วยแล้ว เราก็อาจรับเข้ามาใช้ในวงการศึกษา ปัจจุบันได้ตอนแรก ๆ อาจจะยังเรียกไม่ถนัดนักแต่นาน ๆ ไปอาจจะเรียกได้สบาย และ เป็นการทำให้ศาสนาพุทธ กับ วิธีการของการศึกษาสมัยใหม่เข้ากันได้อย่างกลมกลืนที่สุด อีกด้วย

ถ้าตกลงรับชั้นหนังสือของอริยสังคีติ เตรียมหน่วยการสอนเรื่อง "การทำน้ำเข้ามาใช้ เป็นวิธีสอนแล้ว เราก้อาจ ให้สะอาด" เพื่อเป็นตัวอย่างไว้ดังนี้

ชั้นหนังสือของอริยสังคีติ	ชั้นของการสอน
1. ชั้นปัญญา	ในชุมนุมชนของเรามีน้ำดื่มไม่สะอาดเสียเลย ป่วยเจ็บกันบ่อย ๆ ทำอย่างไรน้ำดื่มนั้นจึงจะสะอาดได้ ?
2. ชั้นสมุทัย	ถ้าเรากระทำการต่อไปนี้ จะได้น้ำที่สะอาดไหม ? 1) แกว่งน้ำด้วยสารส้ม 2) ต้มน้ำให้เดือด 3) กรอง 4) กลับ
3. ชั้นนิโรธ	นักเรียนทดลองทำสิ่งทั้ง 4 ประการข้างบนนั้นในห้องปฏิบัติการของโรงเรียน
4. ชั้นมรรค	1) ทำการวิเคราะห์ผลของการทดลอง โดยใช้กล้องจุลทรรศน์ หรือวิธีการอื่น ๆ นักเรียนก็จะพบว่า - น้ำที่แกว่งด้วยสารส้มนี้ใสก็ แต่ยังมีเชื้อโรคเยอะ - เชื้อโรคตายหมดเลยในน้ำดื่ม แต่น้ำขุ่นมาก - ยังมีเชื้อโรคอยู่มากในน้ำกรอง - น้ำกลั่นนั้นสะอาดมาก 2) ดังนั้น สรุปว่า การทำน้ำให้สะอาดโดยวิธีที่ราคาถูกนั้น คือ แกว่งน้ำด้วยสารส้ม แล้วเอาไปต้มให้เดือด ส่วนน้ำกลั่นนั้นเป็นที่ต้องการของเราอย่างยิ่ง แต่ออกจะแพงมาก

ในที่นี้ ขออนุญาต เอาจ่า The Method of Intelligence นี้ พระเรียกว่า The Scientific Method หรือ พุทธองค์ได้ทรงใช้มาก่อน แต่การแบ่งชั้นนี้อาจจะไม่

ตรงกันนักกับของฝรั่ง เพราะต่างอาจารย์ก็ต่างแบ่งกันออกไปได้ แต่เมื่อทานนั้นก็อันเดียวกัน
ดังนั้น จึงเป็นการสมควรที่ครูอาจารย์ไทยเราจะไปช่วยกันคิดเรื่องในเรื่องนี้ การที่
เรามีวิธีสอนซึ่งเป็นของเราเองนั้น ย่อมจะเป็นสิ่งที่สำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวงการศึกษา
เท่าที่เป็นอยู่ในขณะนี้ถ้าฝรั่งมาถามว่า ครูไทยใช้วิธีสอนอะไร เราก็ยังไม่บอกแล้ว ก็บอกว่า
ก็ใช้วิธีการแห่งปัญญาอันแหละ ฝรั่งเขาก็รู้ว่าไปลอกของเขาเอา แต่เขาบอกเราว่ามีวิธี
สอนตามขั้นขั้นของอริยสัจ เขาก็ตั้งต้นต้นอยากรู้ว่าเป็นอย่างไร และเมื่อเขาวิเคราะห์ดู
ปรากฏว่า เหมือนกันกับของเขา แต่ของเราเรามีมาตั้ง 2500 ปีกว่าแล้ว เขาก็คงจะรู้สึกนิยม
ในครูไทย และศาสนาพุทธไม่น้อยทีเดียว

สัมภาษณ์

ศจ.ดร.สาโรช บัวศรี

บทสัมภาษณ์ของ ธรรมรส โชติคุณุชร์ และ ไพฑูรย์ ลินลารัตน์
 ในวารสารศึกษาริพนธ์ ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 ประจำเดือน กันยายน
 พ.ศ. 2522

อ.ธรรมรส โชติคุณุชร์ อะไรที่เป็นมูลเหตุจูงใจให้ท่านอาจารย์มาสนใจในการศึกษา
 ศาสตร์อาจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ครับ. ในตอนแรก ๆ นั้น ความสนใจในเรื่องนี้ ก็
 ไม่ค่อยมีคล้ายกับคนหนุ่มทั้งหลายหรือคนเฟื่องสำเร็จมหาวิทยาลัยทั้งหลาย ในสมัยนั้น
 ผมสำเร็จอักษรศาสตรบัณฑิตจากจุฬาฯ จะพูดว่าสนใจทางการศึกษานั้น ก็พูดได้ยาก
 แต่เราก็สมัครเป็นครูสอนไปตามวิชาที่เรียนมา จนกระทั่งได้ไปเรียนวิชาการศึกษา
 ที่แท้จริงเข้า ได้ไปเรียนในมหาวิทยาลัยในประเทศอเมริกาผมได้ไปเรียนประถม
 ศึกษา, มัธยมศึกษา, ปรัชญาการศึกษาและการบริหารการศึกษา ทั้ง 4 อย่างนั้น ก็
 ได้เรียนมากพอสมควร ก็เลยทำให้เกิดความสนใจ หันมามองดูประเทศเรา หรือ
 หันมาดูสถานการณ์ต่าง ๆ เกี่ยวกับการศึกษาในประเทศเราในตอนนั้น ก็เลยรู้สึกว่
 แหม มีสิ่งที่จะทำมากเหลือเกิน ตามที่เราเรียนมา ก็รู้สึกนี้เป็นโอกาสดี ที่เราจะ
 ได้ทำงานแล้ว เมื่อคราวก่อนนั้น เมื่อสำเร็จจากมหาวิทยาลัยใหม่ ๆ ในเมืองไทย
 ของเรานี้ ก็ยังไม่มี ความมุ่งหมายในชีวิตอันแท้จริงเกี่ยวกับการศึกษา ออกแล้วก็ไป
 ศึกษาศาสตร์ สอนภาษาอังกฤษ เท่านั้นเองความสนใจมาเกิดขึ้น ก็เป็นผลของการที่
 ได้ศึกษาเล่าเรียนมา ซึ่งทำให้มองเห็นว่ามีงานที่จะทำ

อ.ธรรมรส โชติคุณุชร์ ในระยะแรก ๆ ที่ท่านอาจารย์มารับราชการเป็นครูในตอนแรก ๆ
 ก่อนจะไปเมืองนอก ท่านอาจารย์คิดว่าในการศึกษาคงจะมีจุดมุ่งหมายในแนวใด
 และมีปรัชญาอย่างไร

ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ตอนนั้นมีอายุไม่เท่าไร แล้วก็ทำงานมาเพียงเล็ก ๆ
 น้อย ๆ และก็อยู่ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 ด้วย ความคิดในเรื่องการศึกษา
 ถึงกับจะคิดว่าการศึกษาของประเทศเราคงจะมีความมุ่งหมายอย่างไร คงจะมี

นโยบายอย่างไร ตอนนั้นนะครับ ยังไม่มีครับ วิชาการศึกษาหรือวิชาครูมัธยมซึ่งเรียนที่มหาวิทยาลัยในตอนนั้น ก็มีได้กว้างขวาง เพราะเราเรียนกันเพียงปีเดียว เมื่อสำเร็จอักษรศาสตรบัณฑิตแล้วก็มาเรียนวิชาครูมัธยมเพียงปีเดียว โดยมากจะเกี่ยวกับวิธีสอนหรือจะต้องออกฝึกหัดสอนไปเสียหมด การจะมีความคิดกว้างขวางว่าควรจะมีคามมุ่งหมายอย่างไร มีปรัชญาอย่างไร มียุทธศาสตร์การศึกษาอย่างไร ยังหม้มีความคิดครับ ตอนนั้น

อ.ธรรมรส โชติคุณุสร แล้วในเมื่อท่านอาจารย์ไปเรียนหรือศึกษาอยู่ต่างประเทศ มันมีอะไรที่เป็นสิ่งเร้าใจทำให้ท่านอาจารย์มองเห็นว่าปรัชญาของเรานั้นควรจะเป็นอย่างไร ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ครับ. อันนี้ก็เนื่องจากผลจากการศึกษาแล้วเรียนมาโดยตรง เป็นต้นว่า เมื่อได้เรียนประถมศึกษา ก็จะได้เรียนปรัชญาของการประถมศึกษา ได้เรียนว่าความมุ่งหมายของประถมศึกษานั้นเป็นอย่างไรแล้วก็ให้ทราบว่าการศึกษาคืออะไร ความคิดของนักปราชญ์ทางการศึกษาของเขามืออย่างไร เขากล่าวกันว่าการศึกษาคือความงอกงาม ดังนั้นในการที่จะจัดการศึกษานั้น ก็คือจัดให้เด็กงอกงามขึ้น งอกงามในทางไหน ก็งอกงามในทางปัญญา ในทางสังคม ในทางร่างกาย หรือในทางอารมณ์ อย่างที่เราพูด ๆ กันอยู่ในขณะนี้ ซึ่งเป็นของธรรมดา แต่ตอนนั้นเราก็ตื่นเต้นมาก เพราะไม่เคยเรียนมาก่อนแล้วก็มีวิธีการต่าง ๆ ก็มีมากมาย เขาทดลองให้ดู มีโรงเรียนสาธิตให้ไปดูได้ ศาสตราจารย์ผู้ใดสอนในชั้นว่าอย่างไรแล้ว ก็เชิญไปดูได้ในโรงเรียนสาธิตตรงกันเลยเราจึงรู้สึกตื่นเต้นมาก รู้สึกสนุกจริง ๆ จึงเกิดความมุ่งมั่นทางการศึกษา การประถมศึกษาที่สนุกมาก ในมัธยมศึกษาเขาก็มีวิธีการของเขาชัดเจนแปลกออกไปอีก. เราก็รู้สึกว่า แหม...เขาคือเหลือเกิน นำทำและนอกจากนั้นเราไปสังเกตเห็นว่าเขามีหลายปรัชญา ถ้าเชื่อในปรัชญาอย่างนี้ เขาทำโรงเรียนอย่างนั้น ดูได้ในโรงเรียนสาธิตแต่บางคนเขาเชื่อในปรัชญาอีกอย่างหนึ่ง เขาทำอีกอย่างไปดูได้ที่โรงเรียนสาธิตของเขา เป็นต้น ก็รู้สึกว่า ยอดเยี่ยมมาก ในขณะที่เรียนอยู่ในเมืองไทยนั้น ผมไม่เคยได้เรียนเลย เพราะฉะนั้นก็จึงตื่นเต้นสนใจเกิดความมุ่งหมายว่า เราต้องกลับมาทำ

อ.ธรรมรส โชติคุณุสร แล้วตอนนั้นที่เรามาทำนั้นท่านอาจารย์คิดว่า เราควรทำในลักษณะ
ที่เป็นปรัชญาอย่างไร

ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ตอนแรก ๆ นั้น เรายังไม่มีความคิดของเราเองได้
แต่รับของเขามากมาย เพราะว่าของเขาไม่ได้ถูกกระทบกระเทือนระหว่างสงคราม
เขาไม่ได้ถูกสงครามในประเทศของเขา เพราะฉะนั้น ในทางวิชาความรู้เขางอก
งามอยู่เป็นปกติ ผมได้ตื่นเต้นวิธีการวัดผล วิธีสอนแบบท และวิธีแนะแนวของเขา
มาก และได้เอาความคิดของเขาเข้ามา ซึ่งก็เหมือนคนรุ่นก่อน ๆ คือการศึกษา
ก่อน ๆ ในสมัยรัชกาลที่ 5-6 คนไทยที่ไปเรียนการศึกษาในประเทศอังกฤษและ
ประเทศยุโรปตอนนั้น ก็เอาความคิดเขามา ที่ถามว่าจะเรียกปรัชญาอะไรในตอนนั้น
ตอนนั้นที่ผมไปถูกอิทธิพลมาก ก็ที่เรียกว่า ปรัชญา Pragmatism คำว่า ปรัชญา
Pragmatism นี้ที่จริงเขาไม่ค่อยใช้กันเขาเรียกว่า ปรัชญา Experimentalism
กันมากกว่าผมจึงได้นำเอาปรัชญาการศึกษาแบบนี้เขามา ที่หลังจึงพบว่ามาตรงกับพุทธ
ศาสนา มาก แต่ตอนนั้นยังไม่รู้รับความคิดของตัวเองนั้นยังน้อย รับของเขามาแล้ว
ก็เอามาลองทำในประเทศของเราบ้าง

อ.ธรรมรส โชติคุณุสร และในปัจจุบันนี้เราใช้ปรัชญาอะไรอยู่

ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี พูดในแง่ปรัชญาการศึกษาในเมืองไทยเรา ก็คงยังไม่
เด่นชัดนัก เพราะว่า สมาคมปรัชญาการศึกษาแห่งประเทศไทยก็ยังไม่ มี ต่างคน
ต่างไปเรียนมา ใครไปถูกอิทธิพลทางไหนมาก ก็นำติดตัวเขามาอะไรอย่างนี้ละครับ
ยังไม่ได้เอามารวม มาคิดกันว่าเมืองไทยควรจะเป็นอย่างไร อย่างตัวผมเองนี้ถูกอิทธิ
พลของ Eeperimental มามาก จึงมาทำสิ่งต่าง ๆ เช่น การวัดผลแบบหน่วยกิต,
การให้นิสัยค้นคว้าทดลอง, แสดงความคิดของตัวเอง, เขียนแบบเปอร์, ต้องเรียนใน
หอสมุด อะไรแบบนี้ครับ ก็เอาของเขามา เมื่อทำไปได้ห้ใหญ่คนจากต่างประเทศเช่น
ครู อาจารย์ จากมหาวิทยาลัยเคมิงเคมของเราบ้าง, หรือนักการศึกษา ชาวต่างประเทศ
บ้างมาเยี่ยมเยียน ก็มาคุยกันและถามผมคล้าย ๆ กับที่อาจารย์ถามอย่างนี้ ก็คุยกันว่า
เอ - เมืองไทยเรามีปรัชญาการศึกษาอะไรเล่า เราก็สะดุ้งใจในใจนั้นผมก็รู้สึกอายนะ

ผมก็พยายามจะสร้างขึ้น. บังเอิญผมมีพื้นฐานตอนเรียนอยู่ในเมืองไทย คือตอนเรียน
 อยู่ที่โรงเรียนฝึกหัดครูประถมได้เรียนพุทธศาสนา ตอนนั้นยังเด็กไม่รู้เรื่อง ก็ต้องไป
 แต่ก็พอจำได้ว่าบางพอสมควรจึงมานึกได้ว่า Experimentalism นี้ มีความคิดหลาย
 อย่างตรงกับพุทธศาสนาทั้งนั้น เช่น ความคิดเรื่องอนิจจัง สิ่งทั้งปวงต้องเปลี่ยนแปลง
 สิ่งทั้งหลายต้องเปลี่ยนแปลง ดังนั้นหลักสูตรต้องเปลี่ยนแปลง วิธีสอนต้องเปลี่ยนแปลง
 การศึกษาต้องเปลี่ยนแปลง อะไรก็เปลี่ยนแปลง ซึ่งเราไม่เคยได้รับสอนมาเลยใน
 เมืองเราขณะนั้น นี่ละครับ แล้วก็มานึกได้ว่า ไทยเรามีกาลามสูตร. กาลามสูตรบอก
 ว่าต้องทดลองก่อน อย่าเพิ่งเชื่อซึ่งข้างตรงกับ Experimentalism เหลือเกิน. ผม
 ก็รู้สึกว่าการศึกษานี้หรือพุทธปรัชญาที่แหละ สมัยใหม่เหลือเกิน อาจจะมียอมรับนับถือ
 เอาเข้ามาใช้ในการศึกษาได้สบายเลย ตั้งแต่บัดนั้นผมก็พยายามเรื่อย ๆ มา พยายาม
 คิดว่าพระพุทธเจ้ามีวิธีสอนอะไรใหม่. พระพุทธเจ้ามีเนื้อหาอะไรใหม่. ซึ่งก็คิดออก
 บ้าง คิดในแง่การศึกษานะไม่ได้คิดในแง่ศาสนา เพราะผมไม่ได้เรียนศาสนาโดย
 ตรง เราเรียนทางการศึกษา แต่เรามองเห็นว่าในพุทธศาสนามีเยอะเยอะ ซึ่งเป็น
 การศึกษา เราก็ออกมา เพราะฉะนั้นถ้ามีคนที่ต่างประเทศหรือ Professor ทาง
 การศึกษาไทย เราจะตอบได้ทันทีโดยไม่ต้องอธิบายอย่างคร่ำครึก่อนอีกต่อไป

อ.ธรรมรส โชติคุณุชร์ ผมใคร่จะเรียนตามว่าในระยะเวลาที่ไม่เกินนัก ในขณะที่เรามี
 การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและทางเศรษฐกิจช่วงระยะเวลาประมาณแผนพัฒนา
 ฉบับที่ 2 เป็นต้นมา ปรัชญาการศึกษาในระดับมัธยมศึกษา ประถมศึกษา อุดมศึกษา
 หรืออาชีวศึกษานั้น ท่านคิดว่ามันเป็นอย่างเดียวกันหรือว่าคนละอย่างกันในเมืองไทย
 ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ตามปรกติควรจะเป็นปรัชญาการศึกษาเดียวกันโดยตลอด
 สาย แต่ของเราขณะนี้ปรัชญาการศึกษาแม่บท ซึ่งทุก ๆ คนเห็นพร้อมกัน ยังไม่ได้
 กำหนดไว้ เพราะฉะนั้น ก็ต่างคนต่างทำไป บางอย่างอาจจะตรงกัน เช่นของ
 ประถมและมัธยมอาจจะตรงกันบ้างและบางอย่างอาจไม่ตรงกันบ้าง. ผู้ที่มีหน้าที่รับ
 ผิดชอบได้เล่าเรียนมาทางไหนเขาย่อมแสดงความคิดเห็นตามที่เล่าเรียนมาตามหลักวิชา
 บางทีอาจมีตรงกันเข้าเองก็บังเอิญ เรียนมาไปถูกอิทธิพลใกล้เคียงกันจึงปฏิบัติตรงกัน

ไปเองโดยอัตโนมัติ มันก็ไปแบบนั้น บางอย่างก็ตรงกันไป บางอย่างก็อาจไม่ตรงกัน เพราะว่าเรายังไม่ได้มีสมาคมที่ช่วยกันประสาน. ตอนนี้ เรียกว่าเพิ่งเริ่มเตาะแตะ ต่อไปพวกนี้น้องใครที่สนใจ ผมว่าถึงจุดแล้วนะที่ต้องคิดเอาจริงจังแล้ว ผมก็เริ่ม ๆ มาพอสมควรแล้ว. คนรุ่นน้องหรือรุ่นลูกศิษย์จะต้องช่วยกันต่อไป

อ.ธรรมรส โชติกฤษร ที่ผมจะเรียนถามท่านอีกประการหนึ่งเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษา ก็คือว่าในเหตุการณ์ที่ผ่านมาในปรัชญาการศึกษาต่าง ๆ แขนงต่าง ๆ เข้ามามีบทบาทกับการศึกษาของเรา อยู่หลายสาขาเหลือเกิน บางส่วนก็มีมาก บางเรื่องก็น้อยขอเรียนท่านเพื่อจะสรุปว่า ในปัจจุบันถ้าเราจะมีปรัชญาการศึกษา เราควรมีปรัชญาการศึกษา โดยสรุปเป็นแบบไหน.

ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ขึ้นแรกขอไม่พูดอย่างเป็นลัทธิคือขอไม่พูดว่าเป็น Pragmatism หรือไม่พูดว่าเป็น Buddhism แต่ขอพูดเป็นกลุ่มของ ลัทธิ. เราควรจะยึดถือกลุ่ม Normative Philosophy ซึ่งนิยมความคิดที่เป็นขั้นตอน

ในขั้นตอนของ Normative Philosophy นั้น จะต้องพูดเรื่อง หน้าที่กับความมุ่งหมาย มันติดกันเป็นอันเดียวกันขั้นหนึ่ง ขึ้นต่อไปจากปัญหา หรือความมุ่งหมายนั้น คือ กำหนดนโยบายการศึกษา ซึ่งเราก็กทำกันอยู่แล้วในการทำแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับปัจจุบัน ซึ่งผมเป็นรองประธานกรรมการ และคุณหมอบุญสม เป็นประธานเราก็กคิดกันในเวลานี้. ถ้าเปิดคูแผนการศึกษาแห่งชาติ จะพบเรื่องความมุ่งหมาย ขึ้นต่อไปก็แนวนโยบาย พูดชัดเจนเลยซึ่งไม่เคยมีมาก่อน แนวนโยบายย่อมนจะออกตามนัยของความมุ่งหมายนั้น คือถ้าเรามุ่งอย่างนี้ เราจะไปทางไหน จึงจะถึงความมุ่งหมายนั้น อีกขั้นหนึ่งก็กำหนดวิธีการหรือยุทธศาสตร์ หรือกลวิธี. กล่าวคือในการใช้นโยบายนั้น ๆ จะมีกลวิธีอะไร หรือจะมีวิธีการอย่างไรบ้าง ในแผนการศึกษานั้น สิ่งทั้งหลายซึ่งคิดตามมาจากแนวนโยบาย คือ วิธีการ เช่นวิธีการที่แบ่งเป็นระบบโรงเรียนเป็น 6-3-3 หรือวิธีการระดมสรรพกำลังในการให้การศึกษา หรือวิธีการกำหนดมาตรฐานการศึกษา เป็นต้น, เหล่านี้ย่อมเป็นวิธีในชั้นยุทธศาสตร์ขั้นนี้รับนี้รับเป็นขั้นตอน ๆ ถ้าจะคิดปรัชญาการศึกษาผมคิดว่าควรจะต้องคิดแบบ Normative

พุทธปรัชญาที่คิดแบบ Normative ปรัชญา Experimentalism ก็คิดแบบ Normative
แต่มีบางลัทธิไม่ได้คิดแบบนี้ ตัวผมเองนั้นรู้สึกว่าจะคิดแบบ Normative.

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ไพฑูริย์ สินลารัตน์ ตอนที่คิดตั้งสมาคมการศึกษาแห่งประเทศไทย
นั้น ไม่ทราบว่าอาจารย์และคณะในขณะนั้นได้รับอิทธิพลทางแนวคิดของต่างประเทศ
หรือเปล่า หรือเราคิดกันเอง เช่นในขณะนั้นที่เราไปเรียนเมืองนอกมา แล้วปรัชญา
การศึกษาแบบ Progressive ได้รับความนิยมสูงมากในสหรัฐอเมริกา ก็เลยตั้ง
สมาคมส่วนหนึ่งเพื่อเผยแพร่ นี่เป็นสมมุติฐานนะครับไม่ทราบว่าเหตุผลจริง ๆ ที่คิดตั้ง
เป็นอย่างไร

ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ขอดูตอนอยู่เมืองนอกเสียก่อน. ความที่ผมเล่าแล้ว
เราได้เรียนของใหม่ ๆ ซึ่งเราไม่ทราบมาก่อน เราตื่นตื่นเหลือเกิน อยากจะเผย
แพร่ให้แก่น้องหรือเพื่อนฝูง หรือลูกศิษย์ซึ่งเรารัก ในบรรดานักเรียนไทยซึ่งออกไป
เรียนรุ่นเดียวกันแต่อยู่ต่างรัฐกันนั้นตอนปิดภาค ได้เดินทางมาเจอกันและได้รำพึงถึง
บ้านเมืองของเรา ประเทศไทยติดสงครามนานเป็นเวลา 7-8 ปี ทำให้บ้านเมือง
เราทรุดโทรมมาก เราก็ตื่นเต้นอยากกลับมาช่วย ตอนนั้นก็ไม่ว่าผู้ใหญ่เขาจะว่า
อย่างไร พวกเราก้ยังไม่เป็นผู้ใหญ่พอ แต่ด้วยน้ำใจ เราอยากจะช่วยบ้านเมือง
ในด้านการศึกษา พวกเราได้มาเจอกัน ก็ตื่นเต้นกันทุกคน บางคนได้เรียน
Measurement มา ไม่เคยมีเรียนในประเทศไทยตอนนั้น บางคนได้เรียนมาทาง
ปรัชญาการศึกษา บางคนได้เรียนการบริหารการศึกษาต่างก็อยากนำมาเผยแพร่ทั้งนั้น.
ต่อมาพวกเราก้ทยอยกันกลับ ไม่ได้กลับพร้อมกัน ผมกลับมาก้ได้รับคำสั่งให้ตั้งวิทยาลัย
วิชาการศึกษา ตอนนั้นเราคงจำกันได้ว่าอาชีพทางการศึกษาค้าต๋อย ต้าต๋อยมาก.
อาชีพครูไม่ได้เป็น Profession เลย. การเรียนเป็นครูไม่อาจเรียนได้ถึงระดับ
ปริญญาตรี อ่อนมาก อย่างตัวผมเองต้องเรียนอักษรศาสตรบัณฑิตเสียก่อน แล้วเรียน
วิชาครูมัธยม 1 ปี 1 ปีเท่านั้น ก็ออกทำงานแล้ว. จึงไม่อาจคิดเกี่ยวกับการศึกษาให้
แตกฉานได้ ไม่สามารถคิดอะไรได้ มันน้อยเกินไป ผู้เป็นครูจึงเป็นที่เหยียดหยาม
ของอาชีพอื่น ๆ มากมาย. เพราะว่าไม่เป็น Profession. ผมก็ตั้งเข็มมาตั้งแต่

ค้นว่า กลับมาถึงเมืองไทย แล้วจะต้องพยายามให้เป็นปริญญาก็ได้ ก็ผันไปไม่รู้ว่าจะได้หรือไม่พอดีตอนนั้นท่านผู้ใหญ่คือท่านศาสตราจารย์หม่อม หลวงปั้น มาลากุล ท่านบอกว่าต้องการจะขยายการศึกษา แต่ทำไม่ได้ ครูไม่มี ท่านได้เรียกคนซึ่งทำงานกันตอนนั้นเท่าที่มีไปปรึกษา ผมจึงถือโอกาสเสนอทันที ท่านก็เอา ท่านมีความคิดก้าวหน้ามากในทางการศึกษา พอผมเสนอ ท่านก็ให้ทำเลย ท่านก็สนับสนุนเต็มที่ ที่อาชีพโลกก็ตามจะเป็น Profession ใดก็จะต้องมี 2 ประการก็จะต้องมี

1. Training อย่างสูง เช่น ขึ้นถึงปริญญาตรี ปริญญาโท ปริญญาเอก ชัดเจน
 2. Professional Society คือมีสมาคมทางวิชาชีพ เป็นกำลังสำคัญสนับสนุนอยู่
- พอพวกอยู่ที่เมืองนอกกลับมาพร้อมแล้ว ก็เริ่มต้นกันเลยผมอยู่ที่วิทยาลัยวิชาการศึกษา ก็เริ่มสอนปริญญาตรี ปริญญาโทแล้ว ทางนี้ก็เอาซิ... ช่วยกันตั้งสมาคมฯ คู่กันขึ้นมาด้วยความร้อนใจและเจ็ใจ อาชีพครูจึงได้เป็นอาชีพขึ้น Profession ตั้งแต่ขึ้นมา

อ.ธรรมรส. โชติคุณุชร ผมขอเรียนตามเพื่อประกอบรายละเอียดที่ท่านพูดขึ้นอีกหนึ่ง ก็คือว่าในการที่เราจะฝึกครูนั้นเราจะต้องมีการ Training กับ Professional Society ในการ Train หรือฝึกอบรมครูในสมัยก่อน เราใช้ระบบทอทัค และเรามีการควบคุม คือห้รอบและรอมอย่างใกล้ชิด แต่ในปัจจุบันท่านมีความคิดเห็นอย่างไรเกี่ยวกับการ Training เคี้ยวนี้

ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี โดยอุคมคตินั้นมันควรจะต้องบ่งบงบอย่างที่อาจารย์กล่าวขึ้น และควรจะได้ยู่หอ ดูจากตัวเราเองผมเป็นนักเรียนฝึกหัดครูอยู่หอตอนอาจารย์ก็คอยควบคุมดูแลอย่างเค็ดขาดเลย ขึ้นเวลาไหนทำไมไม่ตื่น หักพละศึกษา ได้ฝึกตัวเองอยู่กันเป็นหมู่เป็นกลุ่ม รู้จักช่วยเหลือเพื่อน เพื่อนช่วยเหลือเรา มีความทุกข์ มีความสุขด้วยกันได้เพื่อนร่วมชีวิตกันแฉวันมากมาย และรู้สึกมีค่าเหลือเกินมหาวิทยาลัยที่ตี ๆ มีเงินมาก เขาก็ยู่หอกันทั้งนั้น โดยเฉพาะในต่างประเทศนี้โดยอุคมคตินะ แต่ในขณะนั้นสิตมากเหลือเกิน จัดทำหอไม่ไหว เป็นของธรรมดา ถ้ามีเงินมีทองมาก เขาก็คงเอาแน่ ๆ ขณะนี้ แม้แต่ประเทศยิ่งใหญ่ เศรษฐกิจยิ่งใหญ่ก็ทำไม่ไหว อย่างเก่งก็ยู่หอได้จำนวนหนึ่งยู่ 2 ปีไซ้ใหม่ พวกเราก็เคยกันมาแล้ว เมื่อหอของ

มหาวิทยาลัยเต็มหมวกก็ไปอยู่ Room หรืออะไรตามเรื่องตามราว ฉะนั้นโดยอุดม
คติควรเอา แต่ในทางปฏิบัติก็สุดแสน มันแพงเหลือเกิน ทำให้มีน้อย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ไพฑูริย์ สินลารัตน์ ที่นี้วิทยาลัยครูหลายแห่งเปิดสอนถึงระดับปริญญา
ตรี แล้วจัดรูปแบบบริหารโดยมีสภาวิทยาลัยครู ในขณะที่เกี่ยวกับบางส่วนยังขึ้นอยู่กับ
กรมการฝึกหัดครู ซึ่งเป็นการบริหารแบบสายเคี้ยวลงมา อาจารย์คิดว่าในอนาคตจะ
มีปัญหาเกิดขึ้นหรือไม่

ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี คิดโดยหลักการเสียก่อนนะ โทษหลักการในฐานะที่
อาชีพครูเป็น Profession นี้สำคัญที่สุดนะ เราดูคนที่ผู้มาแบบตายในชีวิตร เพราะ
ฉะนั้นจะฝึกหัดครูที่ไหนก็ตาม ถ้าไปฝึกเข้าแล้วต้องฝึกถึงขั้นปริญญา ไม่งั้นจะเป็น
Profession ใต้อย่างไร นั่นคือ Basic Idea ที่มีอยู่อย่างนี้ ก็เป็นอย่างนั้น คล้าย ๆ
กับเขาฝึกแพทย์ หรือทนายความ หรือฝึกผู้พิพากษาที่ไหนก็ตาม เขาต้องฝึกระดับ
Profession เราก็เหมือนกันการฝึกครูทุก ๆ แห่งจะต้องฝึกระดับ Profession
ขั้นต่อไปก็ต้องคิดอีกว่า ประสานอย่างไร แบ่งงานอย่างไร ซึ่งเป็นอีกเรื่องหนึ่งที่จะ
ต้องทำต่อไป แต่ว่าจะปล่อยว่าฝึกขั้นต่ำกว่าปริญญา อันนี้ฝึกถึงขั้นปริญญา ไม่ได้
แล้ว ฝึกแล้วคล้าย ๆ กับที่เล่ากันว่า President Lincoln บอกว่าประเทศเรา
นี้จะอยู่ครั้งเป็น Slaves อีกครั้งเป็น Free ไม่ได้ ต้อง Free men เท่ากันหมดไม่
งั้นประเทศจะเสีย ท่านเองเดียวกันอาชีพครูจะต้องฝึกถึงระดับ Professionทุกแห่ง
หนที่ฝึก และเมื่อเช่นนั้นแล้ว เราจะประสานงานอย่างไรก็เป็นอีกเรื่อง แต่ว่าเป็น
เรื่องที่จะต้องประสานงานกัน ขณะนี้สภาการฝึกหัดครูอยู่ ก็รู้สึกว่าเขาพยายาม
ประสานงานโดยเริ่ม ๆ ประสานงานในวิทยาลัยครูเองและก็มีทบวงมหาวิทยาลัย
เป็นกรรมการอยู่ด้วย คือ ดร.วิจิตร ศรีสอาด รองปลัดทบวงก็เป็นกรรมการเข้าไป
ช่วยประสานกันในด้านมหาวิทยาลัยซึ่งมีการฝึกหัดครูด้วย เช่น คุรุศาสตร์เอช อะไร
เอช ก็คงเริ่ม ๆ อยู่แล้ว ซึ่งเป็นเหตุให้เอาคนผู้ฝึกอยู่กับผู้ใช้ครูเข้ามาเจอกันด้วย
นี้สำคัญที่สุดนะไม่ใช่เราฝึก ๆ ไปไม่รู้ว่า เขาจะจ้างหรือจะใช้หรือเปล่านั้นไม่ทราบ
นั่นมันเป็นเรื่องที่จะต้องทำต่อไป ไม่ใช่ว่ามันจบแล้ว ทุก ๆ อย่างไปเรื่อย ๆ ไม่มีวัน
จบสิ้น

อ.ธรรมรส โชติคุณุชร์ ผมจะเรียนถามถึงประเด็นของการบริหารระยะ ประเด็นการ
บริหารนี้ผมคิดว่ามันเป็นปัญหาอยู่แต่ไหนแต่ไรมา การบริหารเป็นตัวที่คลี่คลายเพื่อจะ
ให้จุดมุ่งหมายของการศึกษานั้นบรรลุเป้าหมายยิ่งขึ้นทั้งในแง่ระบบอันยิ่งใหญ่มากยิ่งขึ้น
ขึ้น มันก็ยิ่งเกิดปัญหา ในประเด็นนี้ ผมใคร่เรียนถามในลักษณะทั่ว ๆ ไปก่อนว่า
ประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นในการบริหารในเมืองไทยเกี่ยวกับอะไรบ้าง เช่น เกี่ยวกับ
ระบบ เกี่ยวกับตัวบุคคล หรือเกี่ยวกับอะไรครับ

ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี คงทั้งสองละอาจารย์เอาบุคคลก่อน บุคคลซึ่งอยู่ใน
ระบบการศึกษาของเรานี้อาจจะได้รับการฝึกมาจำนวนหนึ่งเท่านั้น ประเทศเราทาง
ด้านบริหารการศึกษาเพิ่มเติมตัวกันเท่านั้นพวกบุคคลากรชนิดต่าง ๆ ซึ่งทำงานอยู่
ในระบบการศึกษาของเรานี้ยังไม่ได้ฝึกทุกคนนะ นี่เป็นปัญหา สมมติว่า ในโรง-
เรียนมัธยมนี้ เราต้องการจะทำ Comprehensive Programนะ ใช้ใหม่อาจารย์
ซึ่งว่าจะต้องมีอาจารย์ฝ่ายแนะแนวอย่างยิง ที่จะอบรมทางความประพฤติเออ ที่จะ
ช่วยให้เขาเลือกเรียนได้ถูกต้องเออ หรือที่จะให้การเลือกอาชีพควรจะเรียนอะไรใน
ข้างหน้า ควรจะเข้ามหาวิทยาลัยหรือไม่ ควรจะเรียนอะไร ควรจะทำงาน มี
ช่องทางอะไรที่ฝึกให้ทำงานบ้างนี้ บุคคลเหล่านี้ยังฝึกให้ไม่ทันเลย Guidance สำคัญ
เหลือเกิน ฉะนั้นเกี่ยวกับตัวบุคคลเราคงต้องฝึกอีกมาก ดังนั้น สถานฝึกหัดครูทุกแห่ง
ในมหาวิทยาลัยเออ ในวิทยาลัยครูเออ ถ้าได้ศึกษาว่ายังขาดอะไรแล้ว เราช่วย
กันนะ พี่นั้นเอาไป น้องนี้เอาไป อย่างนี้ผมว่าพอจะช่วยกันไปได้เกี่ยวกับบุคคล

อ.ธรรมรส โชติคุณุชร์ ทั้งนี้ในการฝึกบุคคลนั้น เราฝึกเพื่อให้บริหารระยะ ในแง่นี้ผมใคร่
ขอเรียนถามว่า ถ้าเราฝึกให้บริหารนั้นแทนที่เราจะไปฝึกจากสถาบันการศึกษา หรือ
จัดขึ้นตามโปรแกรมการศึกษาของสถาบันศึกษากับหน่วยราชการ กระทรวงศึกษา
หรือผู้ที่รับผิดชอบทางการศึกษาเป็นผู้จัดขึ้น เพื่อจะได้ฝึกอบรมและให้ปฏิบัติตามนโยบาย
อันที่ท่านคิดเห็นว่าจะอย่างไร

ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ต้องทำทั้ง 2 ประการนะ คือต้องถามตัวเองเสมอว่า
ทำครบระบบหรือยัง เราต้องทำทั้งระบบ ไม่ใช่ทำเฉพาะอย่างนี้หรืออย่างนั้น

เท่านั้น คือทำแบบ either - or ไม่ได้ ต้องแบบ Both and คือทำ 2 อย่าง
 ขอให้ดูว่า ในต่างประเทศเขาเรียนในมหาวิทยาลัย เช่น เรียนประถม เรียน
 มัธยม เรียนปรัชญา เรียนบริหาร นี่เราเรียนในมหาวิทยาลัยเสร็จแล้วคนเหล่านี้
 ซึ่งสำเร็จวิชาปริญญาเอกทางบริหารการศึกษา พอออกไปทำงานแล้วเขาก็ต้องไป
 เรียนใน College อะไรของเขาพิเศษอีก คล้ายของทหาร ทหารเขาเก่งนะใน
 เรื่องพรคนี่ เขาสำเร็จเป็นนายร้อยอะไรแล้ว พอถึงจุดหนึ่งก็ต้องเขาไปโรงเรียน
 นายพัน พอมาถึงอีกจุดหนึ่งก็ตรงเข้าไปโรงเรียนนายพล ที่มีการบริหารการศึกษานี้
 ขั้วซ้อนเหลือเกิน คงจะต้องเรียนกันหลาย ๆ ชั้นตอน แต่อย่างตัวผมเองเรียนทาง
 ทฤษฎีจากมหาวิทยาลัยเมืองนอก มาถึงเมืองไทยไม่มีแล้วนะ ไม่ได้เรียนไม่มีเข้า
 เรียนอีกแล้วเสียเปรียบฝรั่งมาก ของเขาเคียวได้เขาไปเรียนพิเศษ เพื่อจะเรียน
 ยุทธศาสตร์ทางการศึกษา (Education strategy) เคียวที่มหาวิทยาลัยนั้นจัดให้มี
 Course พิเศษสำหรับผู้ซึ่งสำเร็จทางบริหารการศึกษามาแล้วเท่านั้น เพราะฉะนั้นต้อง
 ทำแบบ Both - and ไม่งั้นจะสู้เขาไม่ได้

อ.ธรรมรส โชติคุณุชร์ ที่ในปัจจุบันกระทรวงศึกษาของเรา ผมเรียนว่า กระทรวง
 ศึกษา ผมไม่เรียกว่ากระทรวงศึกษาธิการ เราได้จัดในลักษณะนี้ มีปริมาณสักเท่า
 ไร (ศ.ปริมาณ หมายถึงอะไร) มีชนิดของการฝึกอบรมแบบนี้ เป็นหน่วยงานที่ฝึก
 อบรมแบบนี้

ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ยังน้อยครับ เพราะว่าการบริหารการศึกษาของเรา
 เพิ่งเริ่มนะ คราวก่อน ๆ นั้นก็เอาครูซึ่งสอนนาน หรือเป็นครูใหญ่อยู่โรงเรียนมัธยม
 พออยู่นาน ๆ แล้วก็เอาเข้ามาเป็นหัวหน้ากอง เอาเข้ามาเป็นอธิบดี ตอนหลังพอ
 เรามีเรียนปริญญาทางการศึกษา เปิดสอนวิชาบริหารทางการศึกษากันขึ้นแล้ว ผู้สำเร็จ
 วิชาบริหารการศึกษาก็ไปเป็นศึกษาธิการอำเภอบ้าง ศึกษาธิการจังหวัดบ้าง เรียกว่า
 Train ขึ้นบ้างแล้วพอควรแล้ว สถานศึกษาก็จัดวิชาพิเศษ เพื่อว่าให้คนเหล่านี้เข้ามา
 อบรมเป็นระยะ ๆ อีกบ้างเล็กน้อย ก็รู้สึกว่าจะทำได้แค่นี้ ก็ยังไม่แข็ง

อ.ธรรมรส โชติคุณุชร์ ในขณะนี้เรามีเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับการศึกษาประชาชน มีผลสัมมนา

ต่าง ๆ ก็ออกมาแล้ว การศึกษาประชาบาลนั้น ถ้าหากว่าเราฟังดู เท่าที่เราฟังดู ในทัศนของท่าน ๆ คิดว่าการศึกษาประชาบาลนั้น ควรจะมีลักษณะเป็นแบบที่ขึ้นอยู่กับกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงมหาดไทย หรืออยู่ในลักษณะใด

ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ครับ อันนี้ผมก็คิดมานาน ผมว่าน่าที่ศึกษาของญี่ปุ่น ญี่ปุ่นก่อนสงครามก็เป็นประเทศซึ่ง Centralization อย่างเด็ดขาด กระทรวงศึกษาธิการ คุมเด็ดขาด มหาวิทยาลัยหรืออะไรทุกอย่าง กระทรวงศึกษาธิการคุมอย่างเด็ดขาด และยิ่งกว่าของเราสมัยเดียวกันเสียด้วยซ้ำไป เสร็จแล้วเห็นสงครามประเทศอเมริกาก็เข้าครอง เขาต้องการจะให้มันเป็นประชาธิปไตย ก็ใช้อย่างวิธีของอเมริกาอย่าง 100% อย่างที่เราเรียนมาทางบริหารการศึกษานั้นเองคือ ให้แบ่งประเภทเป็น School District แต่ละ School District ก็บริหารการศึกษาของตัวเองมีกระทรวงศึกษาธิการ ดูแลอยู่ห่าง ๆ เพราะว่าแต่ละเขตการศึกษา หรือแต่ละ School District เขาก็มีกรรมการทำของเขาเองในระดับนั้น ๆ มีกรรมการในระดับจังหวัดคอยดูแล ซึ่งเขาเลือกตั้งกันมาทั้งนั้นเป็นแบบ Democratic Administration เต็มที่ กระทรวงศึกษาธิการก็คอยให้เงินคอยให้ความช่วยเหลืออยู่ห่าง ๆ นี้ของสหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่นเขาเอามาทันที เอามาใช้อยู่ที่ใหญ เห็นว่าไม่ค่อยจะเหมาะกับประเทศของเขา เขาเปลี่ยน เขาปรับปรุงใหม่โดยที่ในแต่ละระดับเขตการศึกษาเลือกก็จริง แต่มีคนของกระทรวงศึกษาธิการแต่งตั้งเข้าไปร่วมด้วยในทุก ๆ ระดับจะได้คอยช่วยเหลือ เพราะว่ายังไม่เก่งนัก แปลว่า กระทรวงศึกษาธิการกระจายอำนาจออกไปทั้งระดับประถม มัธยม มหาวิทยาลัย รวมความว่าเขากระจายอำนาจหมด มีคณะกรรมการหมด แต่ว่าไม่ใช่ "กระจัดกระจาย" มันมีสายโซ่ร้อย ร้อยรัดเป็นพวกเดียวกันหมด คือมาโยงจากแม่เดียวกัน กระทรวงศึกษาธิการย่อมจะให้คน ให้เงิน ย่อมจะดูแล แต่ทุกระดับจัดทำเอง ก็เป็นระดับ ๆ มันก็ Democratic พอใช้ จะได้คอยดูแลเมื่อมันตรายเข้ามา เพราะคณะกรรมการนี้จะมีอะไร แปลกปลอมเข้ามาก็ไม่รู้ครับ "กระจาย" แต่มันได้ "กระจัดกระจาย" ก็น่าศึกษาเขาเนะ ประเทศเราจะเอาอย่างไรเราจะต้องศึกษากันให้ลึกก่อน แต่ที่ผม

มองดูผมรู้สึกว่าคุณนี่เก่งนะ ทุกคนต้องช่วยคิด คิดฝึกทุกคนฝึก ฝึกถูกก็ทุกคนถูก

อ.ธรรมรส โชติคุณุชร์ อีกเรื่องหนึ่งที่เป็นปัญหาของการศึกษาประชาบาล ซึ่งเป็นการศึกษาส่วนหนึ่งซึ่งอยู่คนกระทรวงกับกระทรวงศึกษา บุคลากรในการศึกษาระชาบาลเราก็คิดว่าเขาก็มีฐานะเป็นครูเหมือนกับบุคคลอื่นซึ่งเป็นบุคลากรในการศึกษา แต่พระราชบัญญัติครูฉบับใหม่ซึ่งเพิ่งออก ไม่มีครูประชาบาลอยู่ในพระราชบัญญัติฉบับนี้ด้วยอันนี้ท่านคิดว่า เราควรจะคิดเห็นอย่างไรในลักษณะนี้

ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี เขาว่าไงนะครับ ผมยังไม่เห็นเลย เขาว่ายังไง เขาว่าไง

อ.ธรรมรส โชติคุณุชร์ เขามีพระราชบัญญัติครูฉบับใหม่ แต่ไม่มีครูประชาบาลอยู่ในพระราชบัญญัติฉบับนั้น

ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี คงมีเหตุผลอะไรสักอย่างกระมัง ผมไม่ทราบเพราะผมยังไม่เห็น

อ.ธรรมรส โชติคุณุชร์ แต่ประเด็นนี้ถ้ายังไม่พูดรายละเอียด ท่านรู้สึกเป็นห่วงกังวลหรือเห็นออกเห็นใจอย่างไรกับครูประชาบาล

ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ผมเป็นห่วงมาก เพราะ Training อาจจะยังไม่สูงถึงขั้น Profession แต่ว่าตัวเขาเองรู้สึกอย่างไรต้องถามตัวเขาเองบ้าง เรื่องพรคั้นเราต้องจำไว้จะต้อง 2 ประการคือ

1. เราจะต้องถามคนที่เขาเกี่ยวข้องโดยตรง เพราะเราไม่รู้ใจเขา เพราะเราเรียนมาจาก Thory เท่านั้น Thory นี้ อาจนำมาใช้กับเมืองเราไม่ได้ก็ได้ หรืออาจจะได้ก็ได้
2. ในฐานะที่เราเป็นนักปรัชญา Experimentalism เราต้องจำเสมอว่า พอคิดอะไรได้แล้วควรจะลองในวงจำกัดก่อน ถ้าเห็นว่ามัน Work จึงขยาย ไม่ใช่คิดอะไรได้นิดหนึ่งทำทั้งประเทศ มันจะเสี่ยงมาก เราเรียนปรัชญามาทางนี้ก็คิดในแง่นี้

แนวคิดเรื่องปรัชญาการศึกษาไทย

ทางพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท

โดย

ศจ.ดร.สาโรช บัวศรี

แนวคิด เรื่องปรัชญาการศึกษาไทยทางพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท

เป็นที่น่ายินดีที่ปรัชญาการศึกษา กำลังเป็น เรื่องที่ประเทศไทยเรากำลังตื่นตัวกันขึ้นมา ทั้งนี้เพื่อจะได้รวบรวมความคิดสำคัญ ๆ มาประมวลกันเป็นรากฐานของการศึกษาที่จริงจังในประเทศอื่น ๆ ซึ่งกำลังศึกษาถึงปรัชญาการศึกษา กันนั้น ใ้ว่าจะตกลงกันแน่นอนก็หาไม่ได้ เพราะเหตุที่ว่าต่างคนต่างก็มีความคิด การที่จะมีข้อยุติกันไว้หรือไม่งต้งศึกษาต่อไป ข้อยุติ ทั้งหลายย่อมเป็นเพียงการชั่วคราว จะต้องอาศัยการพิจารณากันต่อไป ฉะนั้น การที่ได้มีการพิจารณาเรื่องนี้จึงเป็นสิ่งสำคัญมากสำหรับการศึกษาในประเทศไทย

ประการแรก การจัดการศึกษาในประเทศใด ๆ ก็ตาม ย่อมจัดโดยมีรากฐานกันทั้งนั้น มิได้จัดไปตามเรื่องตามราวเลย ในเรื่องปรัชญา จิตวิทยา สังคมวิทยา เทคโนโลยี ฯลฯ ต่างนำความคิดความรู้เหล่านั้นมาประยุกต์ใช้ในการให้การศึกษา เพราะฉะนั้นความคิดในการศึกษาจึงเป็นความคิดประยุกต์ ตัวอย่างเช่น ในขณะนี้มีความเจริญทางด้านเทคโนโลยีมาก เช่น เกิดมีโทรทัศน์ วิทยุและเทปกันอย่างแพร่หลาย เป็นสื่อในการแพร่ข่าวสารอย่างดี เราก็นำโทรทัศน์ วิทยุ เทป เข้ามาใช้ในการศึกษา จะเห็นว่วิทยาลัยครูใช้โทรทัศน์วงจรปิดถ่ายทอดสดเอา การสอนที่คีของครูในโรงเรียนสาธิตไปให้ในสีทหรือนักศึกษาที่กักครูได้ดูทันทีในห้องเรียนอีกที่หนึ่งเป็นต้น เรานำสิ่งซึ่งเป็นเทคโนโลยีมาใช้เป็นจำนวนมาก จนพูดได้ว่าเทคโนโลยีเป็นรากฐานอันหนึ่งของการศึกษา ขอยกตัวอย่างอีกเรื่องหนึ่งคือ ในโรงเรียนประถมของประเทศญี่ปุ่นใช้เทคโนโลยีมากเหลือเกิน เช่น โดยปกติเมื่อเราเป็นครูสอน สอนไปได้ 2-3 วันแล้วก็อยากทดสอบว่าเด็กเข้าใจหรือไม่ เพราะถ้าเข้าใจแล้วจะให้สอนต่อ แต่ถ้าไม่เข้าใจก็จะให้สอนซ้ำ ถ้าไม่มีเทคโนโลยีก็ต้องออกข้อสอบหลาย ๆ ข้อให้เด็กตอบ ต้องตรวจคำตอบมากมายหลายอย่างจนเหนื่อยอ่อน จนในที่สุดต้องปล่อยเลยตามเลย แต่ถ้ามีเทคโนโลยี เช่น มีเครื่องสำหรับทดสอบอยู่ ก็เอานักเรียนประถมเข้ามาในห้องทดสอบ ตรงที่นั้นของเด็กแต่ละคนจะมีปุ่มให้กดเป็นตัวเลข 1 2 3 4 5 โต้ะอาจารย์มีเครื่องบังคับเครื่องทดสอบนั้น ด้านหลังมีเครื่องคอมพิวเตอร์เล็ก ๆ เมื่อสอนเรื่องพระนเรศวรมหาราชจบแล้ว 2 สัปดาห์ เราก็อยากทดสอบว่าเรียนแล้วเข้าใจแค่ไหนจึงตั้งคำถามขึ้น เช่น พระนเรศวรยก

ไปตีเมืองรุมเมืองคังใน พ.ศ. อะไร แล้วเราก็ฉายคำตอบไปที่จอจำนวน 5 ข้อ มีเลขกำกับคือ 1 2 3 4 5 แล้วก็ให้นักเรียนดูว่าข้อใดถูก นักเรียนคนหนึ่งเห็นว่าข้อ 3 ถูก ก็กดเลข 3 เมื่อกดแล้วเลขก็มาปรากฏที่โต๊ะอาจารย์ ในที่สุดเมื่อฉายคำถามและคำตอบไปหลาย ๆ ข้อแล้วก็ตรวจกับเครื่องคอมพิวเตอร์ ชั่วหน้าที่เดียวครูก็จะทราบว่ามีกี่เปอร์เซ็นต์ตอบถูกและอีกกี่เปอร์เซ็นต์ตอบไม่ถูก เช่น อาจทราบทันทีว่า 80 เปอร์เซ็นต์เข้าใจ เพราะฉะนั้นสอนต่อได้ หรือ 60 เปอร์เซ็นต์ไม่เข้าใจ แสดงว่าสอนไม่ให้ความเข้าใจต้องสอนใหม่หรือสอนใหม่จะเอานักเรียนกลุ่มไหน เทคโนโลยีจึงเป็นประโยชน์แก่การศึกษาและทำให้เรามองเห็นได้ว่าเทคโนโลยีเข้ามาเป็นรากฐานให้การศึกษาได้อย่างไรแจ่มชัดขึ้น แต่ที่สำคัญยิ่งนั้นจะต้องดูว่า "ปรัชญา" เข้ามาเป็นรากฐานของ "การศึกษา" อย่างไร การศึกษาที่ไม่มีปรัชญาเป็นรากฐานนั้นจะเป็น "การศึกษา" ที่ใช้ให้หรือไม่

ก่อนพิจารณาในเรื่องนี้ใคร่ขอชี้ว่า การศึกษาที่ทำกันอยู่ในโรงเรียนหรือในสถานศึกษาระดับอุดมศึกษาในขณะนั้น เป็นการศึกษที่ทำให้พอเป็นมนุษย์ที่ดี พอจะอยู่ได้ด้วยความร่วมมือกันเท่านั้น ไม่ใช่เป็นการศึกษาชั้นสูงทำให้หลุดพ้นจากโลก โกรธ หลง ก็ห้ามมิได้ การหลุดพ้นเช่นนั้นคงเป็นการศึกษาในอีกระดับหนึ่ง ดังนั้นแค่ปรัชญาการศึกษาที่เราคิดจะทำขึ้นนั้นเราจะทำเพื่อใช้สำหรับการศึกษาของเยาวชนในโรงเรียนตามปกติ หรือใช้ในชั้นอุดมศึกษาในประเทศของเราเท่านั้น เรื่องนี้จะต้องคิดไว้เสมอมิฉะนั้นจะออกนอกทางไปได้

ที่ว่าการศึกษาที่มีปรัชญาเป็นรากฐานนั้นคืออย่างไร ตามธรรมดาในแต่ละประเทศย่อมจะมีปรัชญาคือ Moral หรือ Social Philosophy เป็นแม่บทของชีวิตอยู่แล้วประเทศไทยเราก็มีพุทธศาสนาเป็นปรัชญา พวกที่นับถือศาสนาคริสต์ก็มีศาสนาคริสต์เป็นแม่บทของชีวิต ฉะนั้น เมื่อคนเหล่านั้นมาทำเรื่องการศึกษา ก็เอาความคิดในปรัชญานั้น ๆ มาประยุกต์ใช้ในการศึกษาของเขา คนที่นับถือปรัชญา Pragmatism ก็เอาความคิดในปรัชญานั้นไปใช้ในการให้การศึกษาในโรงเรียนสำหรับเยาวชนของเขา ลัทธินี้คิดขึ้นในประเทศอเมริกาเมื่ออพยพจากยุโรปมาตั้งบ้านเมืองใหม่ก็คิดปรัชญานั้นขึ้นใช้ในประเทศ จากนั้นก็นำเอาหลักบางประการมาใช้ในโรงเรียน เพราะฉะนั้นโรงเรียนก็จะเพียงแต่สอนไปวันหนึ่ง ๆ ไม่มีหลักความคิดแม่บทหรืออุดมคติที่น่าเลื่อมใสเป็นหลักชัยของการศึกษา ดังนั้น จึงนำความคิดสำคัญ ๆ

มาร้อยกรอง เป็นระบบขึ้นใหม่ ให้สะดวกที่จะหยิบไปใช้ในการศึกษาอบรม เช่น ถ้าจะถามครูว่า การศึกษามีความมุ่งหมายอะไร เขาก็จะตอบได้ หรือนโยบายของโรงเรียนเกี่ยวกับการอบรมสั่งสอนเป็นอย่างไรก็อาจตอบได้ เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของปรัชญาการศึกษาที่ใช้กันอยู่ในโรงเรียน อย่างไรก็ตามเราจะต้องทำความเข้าใจให้แจ่มชัดเสียก่อนว่าปรัชญาการศึกษานั้นคืออะไรกันแน่ มิฉะนั้นบางคนอาจเข้าใจความหมายไปอย่างอื่นก็ได้

เป็นความจริงที่ว่า การที่เราสร้างปรัชญาการศึกษาขึ้นก็คือ การที่เราหยิบเอาปรัชญาแม่บทบางประการมาใช้ในการให้การศึกษาแก่เยาวชน เช่น ในบางกัทธิเขาถือว่ามนุษย์มีร่างกายและจิตใจ ร่างกายไม่มีอะไรสำคัญ จิตใจสำคัญกว่าเพราะใ้งการแก่ร่างกายดั่งนั้นที่นำมาใช้ในโรงเรียนก็ต้องฝึกจิตใจให้ดี เพื่อจิตใจจะได้สั่งร่างกายได้ดียิ่ง ในการฝึกจิตก็ต้องฝึกให้จำ ฝึกให้ท่อง จะเข้าใจความหมายหรือไม่เข้าใจความหมายก็ตามแต่ต้องท่องไว้ก่อน เพราะฉะนั้น จะเห็นว่าเด็กนักเรียนของเราที่ไปเรียนในโรงเรียนฝรั่งที่ท่องใหญ่ บอกว่าเป็นการฝึกความจำและฝึกจิตใจ เพราะความคิดอันนั้นเขาหยิบมาจากลัทธิแม่บทที่ว่า มีจิตใจและร่างกาย แต่บางพวกซึ่งมีลัทธิว่า จิตใจเป็นเพียงหน้าที่ของร่างกายอย่างหนึ่งเท่านั้น เมื่อร่างกายนอนได้ ย่อยอาหารได้ ร่างกายก็คิดได้ ซึ่งก็เป็นเพียงหน้าที่หนึ่งของร่างกายเท่านั้น เมื่อมีลัทธิหรือความคิดเช่นนั้นแล้ว เขาก็ทำการศึกษาคืออย่างหนึ่ง เช่น ในบางประเทศเขาสอนโดยเน้นการกระทำมาก เมื่อทำเป็นแล้ว มันก็จำได้เองหรือเมื่อทำเป็นแล้ว ท่องจำเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็จำได้รวดเร็ว ที่เขาทำการศึกษาย่างนี้เพราะถือว่าความคิดก็เป็นเพียงหน้าที่ (Function) อย่างหนึ่งของร่างกายส่วนในอีกบางประเทศก็ว่า ร่างกายไม่สำคัญ จิตสำคัญมาก เพราะฉะนั้นต้องฝึกจิต เพื่อจิตจะได้สั่งร่างกายให้ปฏิบัติได้ ซึ่งก็เป็นความคิดเห็นที่ไม่ดีใครโววาย เพราะเป็นเรื่องฝ่ายวิชาการจริง ๆ เมื่อคิดอย่างไรก็ทดลองดู บางพวกคิดว่า เรื่องจิตใจกับร่างกายนี้ผูกกันมาเหลือเกินแล้วและก็ตัดลงกันไม่ได้ เพราะไปพูดถึงเรื่องซึ่งจะเอามาใช้ประโยชน์ในการศึกษาที่ยากมากควรที่จะเลิกพูดได้แล้ว จึงหันไปพูดเรื่องประสบการณ์ (Expcrienc) เป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากเขาคิดอย่างนี้เขาก็ทำการศึกษาย่างหนึ่งคือ จัดให้นักเรียนได้รับประสบการณ์ในเรื่องต่าง ๆ อย่างทั่วถึง เมื่อนักเรียนจะได้เป็นคนรู้จักกว้างขวาง คิดเป็น และแก้ปัญหาชีวิตได้บ้าง

ดังนั้น จึงพอเห็นได้อีกแล้วว่า ปรัชญาเป็นรากฐานของการให้การศึกษาความคิดสำคัญ จากปรัชญาแม่บทเมื่อมาร้อยกรองเข้าเป็นระบบความคิดที่เหมาะสมที่จะใช้ในการจัดการศึกษา แล้วเราก็เรียกระบบนั้นว่า "ปรัชญาการศึกษา" และเพราะเหตุนี้จึงกล่าวว่าปรัชญาการศึกษา แยกห่างจากปรัชญาแม่บท เพราะประยุกต์เอามาให้จากปรัชญาแม่บทนั่นเอง ซึ่งแล้วแต่ใคร จะคิดอย่างไร มีความคิดดีแค่ไหน หรือจะหยิบเอามาใช้แบบใดแต่ก็ออกไปเอามาจากปรัชญาแม่บท ซึ่งก็ต้องพิจารณาให้คิดว่าแม่บทว่าร้อยอย่างไรและมาจากแม่บทอะไร ฉะนั้นในเมื่อ ประเทศไทยมีพุทธปรัชญาที่ควรคิดสร้างสรรค์ให้มีปรัชญาการศึกษาของเราเองได้ต้องพยายาม ศึกษาปรัชญาที่มีอยู่ในพุทธศาสนาและดอคยภของเรามา ถ้าทำแล้วเกิดไปคล้ายคลึงกับของ ประเทศอื่น ๆ ก็ไม่เป็นไร เพราะพุทธปรัชญามีเก่าแก่มาก่อน ขณะมีปรัชญาการศึกษาเล่าเรียน ในชั้นมหาวิทยาลัยนั้นยังไม่มีตำรับตำราเพียงพอ แต่ก็ขอแต่ให้ทราบดีว่าปรัชญาการศึกษาในแผ่นดิน ไทยเราก็มี แม้ถ้าหากไปคล้ายกับคนอื่นเขาก็ไม่ใช่เรื่องผิดอะไร เพราะแม้ความคิดพื้นฐาน ซึ่งเป็นปรัชญาต่างกัน แต่ในแง่ของการปฏิบัติกลับเหมือนกันก็ยังมี เช่น คนอเมริกันส่งของไป ให้ชาวยุโรปกันมาก คือ ทำอาหารส่งไปให้เหมือนกันแต่ความคิดพื้นฐานไม่เหมือนกัน พวกเขาทำการค้าขายเห็นว่ามิชอบมากมาย เก็บไว้ในบ้านเมืองราคาตกก็ส่งไปช่วยยุโรป บางพวกบอก ว่าเราเป็นฝ่ายศาสนามีใจเมตตาช่วยเหลือก็ส่งของไปให้ยุโรปต่างพวกต่างก็มีความคิดพื้นฐาน ไม่เหมือนกัน แต่ปฏิบัติเหมือนกัน ฉะนั้น อาจจะเห็นได้ว่า การศึกษาต่าง ๆ ถึงความคิดพื้นฐาน ไม่เหมือนกัน แต่ปฏิบัติเหมือนกันได้

เพราะฉะนั้น เมื่อพูดว่า "ปรัชญาการศึกษา" เป็นคำพูดคำเดียวกัน แต่หมายความต่าง กันไปก็ยังได้ เช่น ในการถอดจากปรัชญาแม่บทจะถอดอะไรบ้าง รูปร่างจะเป็นอย่างไร คง ต่างกันไปแน่ ๆ

พวกนักปรัชญาการศึกษาสาขา Speculative Thiesoplry คิดไปอย่างหนึ่งคือ คิด ตั้งแต่ต้นเลยว่าโลกมนุษย์มีลักษณะอย่างไร วาดภาพว่าชีวิตมนุษย์ในโลกเป็นอย่างไร ลักษณะ ความรู้ในโลกเป็นอย่างไร แล้วก็พยายามกำหนดว่า ดังนั้นควรจะให้เกิดการเรียนรู้ในสิ่งใดบ้าง เป็นต้น ส่วนอีกพวกหนึ่งคือพวก Normative Philosophy พวกนี้คิดว่า ความหมายของการ ศึกษาหมายความว่าอย่างไร ซึ่งต่างคราก็หมายต่าง ๆ กัน เพราะฉะนั้น ต้องพูดความหมายของ

การศึกษาให้แน่นอนเสียก่อน เสร็จแล้วก็จะพยายามพูดว่าความมุ่งหมายของการศึกษาคืออะไร มีอะไรบ้าง กล่าวคือความมุ่งหมายพื้นฐานของการศึกษาเป็นอย่างไร และถ้าจะพูดเฉพาะ ประถมศึกษา หรือมัธยมศึกษาว่ามีความมุ่งหมายอย่างไรก็แยกย่อยลงไปอีก พอจะสรุปตอนนี้ว่า นักปรัชญา การศึกษาย่อมจะมีวิธีการแตกต่างกันออกไปอีกหลายสาขา

การถอดปรัชญาการศึกษาจากปรัชญาแม่บทนั้นมีตัวอย่างอยู่แล้ว เช่น พวก Pragmatism สนใจทางด้านการศึกษาทดลองแบบวิทยาศาสตร์มาก ในปรัชญาแม่บท Pragmatism เอง คำว่า Pragma หมายความว่ามันทำได้หรือไม่ เชื่อได้หรือไม่ ปฏิบัติได้หรือไม่ จึงเน้นหนักทางด้าน การทดลองดูว่าจะทำได้จริงไหม ซึ่งตรงกับความคิดทางวิทยาศาสตร์ ฉะนั้น เกี่ยวกับวิธีของ เขาก็เป็นวิทยาศาสตร์ส่วนมาก พวกเรียนทาง Pragmatism พอพูดถึงวิธีวิทยาศาสตร์ก็รู้ได้ทันทีว่าอย่างเดียวกัน แต่อาจไม่ใช่คำว่า Scientific Method อาจเรียกว่า Method of Intelligence หรือ Problem Solving Method แต่ที่รู้ได้ว่าเป็นได้เหมือนกัน

เราอาจเคยได้ยินผู้ใหญ่เขาพูดกันว่า พุทธศาสนาเป็นวิทยาศาสตร์ ก็ดูจะจริงอยู่มาก ครั้งหนึ่ง Bernard Shaw ได้พูดว่า "Great Minds think the same thought" (ผู้ยิ่งใหญ่จะคิดอย่างเดียวกัน) พระพุทธเจ้าคิดเอาไว้สมัยหนึ่ง ต่อมาคนอื่นก็คิดคล้าย ๆ กันก็มี หัสนคติที่มีชื่อเสียงในโลกคือ หัสนคติในการลามาสูตร สรรค์ในสมัยหลังพูดว่า Spirit of free enquiry ที่จริงก็คล้าย ๆ กัน

Pragmatism อันเป็นปรัชญาแม่บทพูดเรื่องทดลองคือ Pragna (Does it work) ดังนั้น เขาจึงนำเอาวิธีการวิทยาศาสตร์มาใช้เป็นวิธีสอนในโรงเรียน ที่ที่ทางพุทธปรัชญาเรา จะถอดได้หรือไม่ และเนื้อหาของการศึกษาเราจะเอาอะไรบ้างมาสอนในโรงเรียนของเรา มหาวิทยาลัยบางแห่งในอเมริกาจะสอนหนังสือ 100 เล่มเท่านั้น คือ The Great Books of the Western World อย่างอื่นไม่ต้อง เพราะเขามีความเล็งเห็นฐานอย่างนี้คือถ้าได้เรียนสิ่งนี้แล้วก็มีสติปัญญา จะมีความรู้ ทักษะความสามารถเป็นนักปรัชญาได้จึงต้องศึกษา ก่อนว่าความคิดพื้นฐานเป็นอย่างไร แล้วจึงกำหนดเนื้อหาว่าจะให้มีจริยศึกษาคาชีวิตศึกษาหรือไม่ ในการกำหนดเนื้อหาของเรามาตร 8 ช่วยมากทีเดียว ถ้าฝรั่งมาถามว่าท่านกำหนดเนื้อหาโดยถือหลักอย่างไรบ้าง ก็จะพูดว่า กำหนดตามความต้องการของประเทศชาติหรือของ

ผู้เรียน และถ้าจะให้ลึกลงไปถึงขั้นรากฐาน เราก็มีมรรค ๘ อาชีพหนึ่ง ซึ่งมาอาชีพะให้สอน อาชีพได้ เราพอมิเป็นแนวทางไว้เช่นนี้ น่าภูมิใจมาก

ส่วนคนที่คิดทาง Soeculative มักจะวาทาพเกี่ยวกับโลก มีชีวิต แล้วจึงเกี่ยวกับ วิชาการที่จะเล่าเรียน

ทางฝ่าย Normative ก็พูดถึงความมุ่งหมาย นโยบาย วิธีการ

ในวงการอื่นก็พูดอย่างนี้เช่นกัน เช่น ในวงการวางแผนการเศรษฐกิจ การทหาร ก็คล้ายคลึงกันมาก เป็น Normative ส่วนอีกพวกหนึ่งคือ Analytical Philosophy มักจะไม่พูดอะไรมาก แต่จะทำหน้าที่แยกแยะ เช่นตรวจสอบว่าการที่มนุษย์คิดนั้นเขา เรียนรู้อย่างไร เป็นต้น ถ้ารู้ว่ามนุษย์เรียนรู้เข้าไปได้อย่างไรแล้ว เราก็จัดสอนตามแนว อย่างนั้น เด็กก็จะเรียนได้ ตอนที่เริ่มรูปร่างพอสมควรแล้ว เช่น จิตวิทยาการเรียนรู้ (Psychology of Learning) พยายามค้นคว้าว่ามนุษย์เรียนรู้อย่างไร ในเมื่อพูดถึงปรัชญาการศึกษาที่ต้องนึกถึงเรื่องนี้ เพราะจิตวิทยาเป็นรากฐานสำคัญอย่างหนึ่งของการศึกษา เช่นเดียวกับปรัชญา

เราควรจะได้ถอดคหุทธปรัชญาออกมาเป็นรูปหลักการ หรือปรัชญาการศึกษาบ้างเท่าที่มี ความรู้ เพื่อที่จะใช้ในโรงเรียน เพราะประเทศเรานับถือพุทธศาสนา แต่คนไม่ได้เอา มาประยุกต์ใช้ในการศึกษาอย่างจริงจัง ทั้ง ๆ ที่ปรัชญาอันเป็นรากฐานสังคมก็เป็นพุทธปรัชญา ที่นี้เกี่ยวกับความหมายของคำว่า "การศึกษา" ตามนัยของพุทธปรัชญา ขณะนี้เรารู้แต่ของ ประเทศอื่น ๆ ที่ว่า การศึกษาคือการรอกงาม การศึกษาทำให้คนเป็นคน การศึกษาคือการ ปรับคนให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม เราไม่เคยคิดว่า ทำไมเขาพูดอย่างนั้น เราให้แต่นับถือว่าเขา เก่งเหลือเกินที่คิดเช่นนั้น เมื่อเรียนของเขา แล้วเรารู้สึกว่ามีมากเหลือเกิน แต่ละพวกก็มี ปรัชญาของเขา สำหรับของเราจะทำอย่างไร ก็อาจคิดได้ดังนี้คือ มนุษย์ประกอบด้วย รูป เวทนา สัญญา สังขารและวิญญาณ ตามที่พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้ พระพุทธเจ้ากล่าวไว้ ดี เป็นจุดเริ่มต้น ถ้าคิดอย่างง่าย ๆ รูปก็คือ ความรู้สึก สังขาร ก็คือนิสัย ความรู้สึกผิด ชอบชั่วดีและอื่น ๆ วิญญาณก็คือความรู้ เช่น สิ่งใดมากระทบโสตแล้วเกิดความเข้าใจว่าเป็น อะไรสิ่งนั้นก็คือความรู้เป็นโสตวิญญาณ ทางพุทธศาสนากล่าวว่าเป็นความรู้ที่เกิดทางโสต

ท่านจึงว่าคนเรามีร่างกาย มีความรู้สึก ความจำ มีลักษณะต่าง ๆ ของจิตใจและมีความรู้
ปรัชญาอื่น ๆ ไม่ได้พูดว่า มนุษย์คืออะไรอย่างเด่นชัดเช่นนี้เลย และเมื่อทราบว่ามนุษย์คือ
อะไรแล้ว เราก็จะต้องพัฒนาสิ่งเหล่านั้น

การพัฒนาร่างกาย จิตใจ ความรู้ความจำ ระดับโรงเรียนที่เรากำลังจะไป แต่ไม่ใช่ไป
พัฒนาทุกซ์เราพัฒนาขั้น 5 ก็เพื่อให้ขั้น 5 ค่อยคลายทุกซ์ลงตามประสาบุรุษธรรมดา ๆ
เราพัฒนาให้ดีให้ร่มเย็นอยู่ได้ในโลก เราจะพัฒนาขั้น 5 ใดอย่างไร ในเมื่อขั้น 5 นี้มี
อภุศลมูลประจำ มีความโลภอย่างยิ่ง มีความโกรธ ความหลงผิด เกิด ๆ ยังไม่ค่อยมี แต่
เมื่อโตขึ้นจะยิ่งเกิดความโลภมากขึ้น โกรธ หลงผิดมากขึ้น ถ้าคิดได้เท่านี้เราพอพูดได้ว่า
เราช่วยพัฒนาร่างกาย ความจำ ความรู้และทัศนคติ (Attitude) ต่าง ๆ ซึ่งรวมกันเรียก
ว่า "สังขาร" ให้ดี และพัฒนาจนกระทั่งความโกรธ โลภ หลง ตกโอบยลงที่สลับเท่าที่จะทำได้
เช่นนี้ก็แปลว่าเราได้ให้การศึกษาบ้างแล้ว ปัจจุบันเราพัฒนาการศึกษาในทางรูปและวิญญาณ
มากเหลือเกิน แต่ความโลภ โกรธ หลงไม่ลดลงเลย -และจะยิ่งไม่พัฒนามากขึ้นทุกที ถ้าดู
จากพุทธประวัติ ชีวิตของพระพุทธองค์ท่านเป็นวิทยาศาสตร์มี Scientific Attitude
อยู่ตลอดเวลา ตามพุทธประวัติ พระพุทธองค์เป็นเจ้าของอย่างสมบูรณ์สุข แต่ในที่สุด
ทรงเห็นว่าชีวิตนี้มีปัญหาทุกซ์คือปัญหาที่จะต้องแก้ให้ได้ จะต้องหลุดพ้นจากปัญหานี้ให้ได้
จึงทรงทดลองต่าง ๆ นานา เช่น เรียนโยคะ ก็คืออยู่รอกแต่ไม่หลุดพ้น ไปศึกษาบำเพ็ญตะ
อดอาหาร เพราะเห็นว่าอาหารเป็นสาเหตุใหญ่ที่ทำให้เกิดคัมภี กินอาหารเข้าไปทำให้
ร่างกายแข็งแรง จึงอดไม่กินอาหารบำเพ็ญตะ แต่ก็ปรากฏว่าไม่หลุดพ้นไปจากความทุกข์
หรือความโกรธ โลภ หลงได้เลย พระองค์จึงทรงทดลองต่อไป จนถึงการใช้วิธีการของ
พระองค์เอง ทรงออกงามได้ผลอย่างยิ่งจนหลุดพ้น

เมื่อพิจารณาการศึกษาของพระพุทธองค์ และพิจารณาคุณธรรมะของพระพุทธองค์บางประการ
เช่น ขั้น 5 และอภุศลมูล ก็พอจะพูดได้เกี่ยวกับการศึกษาสำหรับใช้ในระบอบเรา ๆ นี้
ฉะนั้น ถ้าจะถามว่าการศึกษาคืออย่างไร ก็อาจประมวลจากการศึกษาของพระพุทธองค์ประการ
หนึ่งและธรรมะบางประการ เช่น ขั้น 5 และอภุศลมูลและตอบไว้ว่าการศึกษาคือเป็นการออก
งามเนื่องจากเราได้พัฒนาขั้น 5 ของเราอย่างดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ จนกระทั่งความโลภ

โกรธ หลงลดลง ฝรั่ง เคยกำหนดว่า การศึกษาคือการออกกำลังกาย ออกกำลังกายทำไม ก็ตอบกันว่า ออกกำลังกายเพื่อจะได้งอกงามต่อ ๆ ไปอีก ส่วนของเรานี้ ออกกำลังกายเพื่อจะสวดกตุมูลให้น้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้ ที่ว่ามาทั้งหมดนั้นก็คือ ได้เริ่มตั้งปรัชญาการศึกษาขึ้นแล้ว โดยถอดมาจากพุทธปรัชญา

เราได้พยายามพิจารณาความเป็นประการแรกตามนัยของพุทธปรัชญาแล้วว่า การศึกษานี้คืออะไร ต่อไปก็ต้องพิจารณาประการอื่น ๆ เช่น ด้านความมุ่งหมาย (Basic Objective) ของการศึกษา ตามนัยของพุทธปรัชญาเราจะถอดออกมาถึงเป็นความมุ่งหมายได้อย่างไร

ความมุ่งหมายของการศึกษาตามแนวทางสั่งสอนของพระพุทธองค์ อาจกำหนดได้ตามหัวข้อ 4 ประการต่อไปนี้

1. เกี่ยวกับผู้เรียน (ผู้เรียนมีธรรมชาติอย่างไร)
2. เกี่ยวกับสังคม (สังคมมนุษย์มีธรรมชาติอย่างไร)
3. เกี่ยวกับลักษณะของการเรียนรู้ (คือมนุษย์เรียนรู้เข้าไปได้อย่างไร)
4. เกี่ยวกับคุณธรรมและศีลธรรม

1. จุดมุ่งหมายเกี่ยวกับตัวผู้เรียน ผู้เรียนมีร่างกาย มีความรู้สึก มีความจำ มีลักษณะของจิตใจอื่น ๆ และมีความรู้บ้างแล้ว และยังมีสติปัญญา โกรธ หลงอยู่อีกด้วย ดังนั้นจุดมุ่งหมายข้อที่ 1 ก็คือ ลดคนโลภ โกรธ หลงให้ลดลง และพัฒนาความรู้ ความจำ นิสัยและอื่น ๆ ให้เป็นไปในทางที่เหมาะสม

2. จุดมุ่งหมายเกี่ยวกับสังคม สังคมของเราเป็นสังคมที่ผู้คนเคารพนับถือกันช่วยเหลือแบ่งปันกัน และนิยมการใช้ปัญญาเพื่อแก้ปัญหาต่าง ๆ ถ้าศึกษาธรรมะเบื้องต้น เช่น ไตรลักษณ์ อิทธิบาท 4 สาราณียธรรม 6 อปริหานันยธรรม 7 ก็จะพบว่าได้กล่าวถึงสิ่งทั้ง 3 ประการนั้นมากทีเดียว ถ้าไม่ทำให้ศึกษามาก่อนก็คงไม่ทราบว่ ธรรมะนี้เหมาะสำหรับนำไปใช้ในสังคมสอนให้รู้เรื่องความเปลี่ยนแปลงในสังคม สังคมต้องเปลี่ยนแปลง ๆ เราในฐานะที่ทำการศึกษาจะควบคุมดูแลให้เปลี่ยนแปลงไปในทางที่เป็นประโยชน์ได้อย่างไร ถ้าเราไม่ระลึกรถึงข้อนี้ อยู่ ๆ เห็นสังคมเปลี่ยนแปลงไปก็ตกใจ หรือวุ่นวายไม่รู้จะทำอย่างไร แต่พอรู้แล้วเราก็จะได้

เฉย ๆ หรือถ้าเรารู้เรื่องไตรลักษณ์ (อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา) ที่ทุกคนมักจะท่องได้แต่ไม่เข้าใจพอพบตำราต่างประเทศว่า การเปลี่ยนแปลง (Change) ก็คงคิดได้ว่าต่างประเทศเขาก็พูดเหมือนกัน คำนี้สำคัญมากคำหนึ่ง เคียงอกงามคือเปลี่ยนแปลง เพราะฉะนั้นเด็กที่งอแงวุ่นวายนี่ก็ต้องเปลี่ยนแปลงไปในทางดี เราจะได้เข้าใจ ดังนั้นความมุ่งหมายประการที่สองในการศึกษาคือ มุ่งให้เป็นพลเมืองดี

3. จุดมุ่งหมายเกี่ยวกับลักษณะของการเรียนรู้ ปรากฏว่าวิธีเรียนรู้ที่ดีที่สุดนั้นก็คือไปใช้วิธีการคิดนั่นเองเอามาเป็นวิธีเรียน เรื่องราวของพระพุทธองค์เป็นเรื่องของการคิดทั้งสิ้น วิธีคิดในระดับธรรมดาของมนุษย์ก็คือ กิจวิธี Problem Solving วิธีคิดอย่างสูงก็คือ ญาณ เช่น หศพลญาณ ที่ทรงมองเห็นมรรคแปดในข้อสัมมาสมาธิก็เป็นการคิดชนิดหนึ่งแต่อยู่ในระดับสูง ดังนั้นความมุ่งหมายประการที่สามก็คือ เพื่อให้เด็กเรียนคิดเป็นมีวิธีการคิดอยู่ในมือ ต้องฝึกไว้ตั้งแต่เป็นนักเรียนฝึกให้คิดหลาย ๆ วิธี เมื่อจบการศึกษาแล้วจะได้เอาวิธีการไปต่อสู้ชีวิตได้ต่อไป

4. จุดมุ่งหมายข้อสุดท้าย เกี่ยวกับความรุ่มเย็นของชีวิตมนุษย์ทั่ว ๆ ไปคือ เพื่อให้เข้าใจคุณธรรม ศีลธรรม เรื่องจริยธรรมนี้ของเรายำของเรามาก ในบางประเทศที่ไม่ยากก็ค่อย ๆ เสื่อมลง เพราะแต่แรกเคร่งคัดในเรื่องศาสนา ต่อมาความเจริญทางเทคโนโลยีและอาจมีความประมาทเรื่องศาสนา จึงให้เลิกสอนในโรงเรียน มอบให้ทางบ้านสอนทางบ้านก็ไม่มีเวลาจึงทรุดโทรมลงต่อหน้าต่อตา

ดังนั้น ถ้าจะถอดธรรมะบางประการมาใช้ในการศึกษา ก็ต้องมีพื้นฐานทางการศึกษามีฉะนั้นก็จะถอดออกมาไม่ได้ เท่าที่ถอดออกมาเพื่อกำหนดเกี่ยวกับความมุ่งหมายของการศึกษานั้นก็ถอดได้ในรูปของความมุ่งหมายเกี่ยวกับตัวนักเรียน เกี่ยวกับสังคม เกี่ยวกับการเรียน การคิด และเกี่ยวกับความรุ่มเย็นในชีวิต เหล่านี้เป็นความมุ่งหมายใหญ่ ๆ เป็น (Basic Objective)

ถ้าแยกย่อย ๆ ออกไปอีกก็เป็น Specific Objective เพื่อใช้ในการจัดทำหลักสูตรและในระดับการสอนจริง ๆ เพื่อจะวัดผลการเรียนการสอนให้ได้แน่นอน ก็ว่าต้องแตกเป็นความมุ่งหมายย่อยลงไปอีกชั้นหนึ่ง รวมความว่าความมุ่งหมายนั้นมี 3 ระดับคือ

1. ระดับพื้นฐาน (Basic Objective หรือ Goal)
2. ระดับเฉพาะ (Specific Objective หรือ Purpose)
3. ระดับที่อาจวัดได้ในการเรียนการสอน

เมื่อพูดถึงเรื่องความหมายของการศึกษา และความมุ่งหมายของการศึกษาพอสมควรแล้ว ต่อไปก็เป็นเรื่องของนโยบายการศึกษา นโยบายพื้นฐาน (Basic Principle หรือ Basic Policy) ทางการศึกษา ถ้าเป็นนโยบายพื้นฐานก็เรียกมาได้ กล่าวคือ เป็นนโยบายประชาธิปไตยนั่นเอง พุทธศาสนาเป็นประชาธิปไตยอย่างยิ่ง ดังนั้นถ้าสังคมเรามีนโยบายที่จะเป็นประชาธิปไตย หรือจะให้มีความเป็นประชาธิปไตยในการศึกษากองไม่ยาก จากพระพุทธศาสนาก็คงพอพบตอนที่นำมาออกใช้ได้ อาจถือหลักในการลดทอนว่า บุคคลเราแต่ละคนไม่เหมือนกัน เหมือนเช่นที่พระพุทธองค์ทรงเปรียบเทียบว่าเหมือนดอกบัว 4 เหล่า เราเห็นว่าทรงคิดไว้ถูกต้องดีแล้วก็หยิบเอามาใช้ได้เลย นักเรียนแต่ละชั้นแต่ละคนมีความสามารถและถนัดต่าง ๆ กัน ต้องให้เกียรติเขาอย่างไรไปถูกต้องพอจะให้การศึกษาได้ทั้งหมด นอกจากที่จมอยู่ในत्म นอกนั้นควรจัดการศึกษาให้เขาจนได้ การจัดให้เลือกเรียนตามถนัดแต่ละวิชาอย่างที่เขাজัดในประเทศอื่น ๆ ในพุทธศาสนาก็มีกล่าวไว้ก่อนอยู่แล้ว โรงเรียนมัธยมแบบประสมที่จัดให้นักเรียนเลือกเรียนตามความถนัดแต่ละคนมีความสามารถเรียนได้ จะได้ภูมิใจว่าอย่างน้อยคนก็มีประโยชน์ในสังคม และมีความถนัดกันคนละด้าน จึงต้องยอมรับนับถือกันคนละด้าน เพราะคนไม่เหมือนกันอย่างนี้เป็นต้น

ตามแนวทางของสารานิยธรรมหรือบริหารนิยธรรมนี้ให้เห็นความเป็นประชาธิปไตยอย่างมาก คนในสังคมประชาธิปไตยจะต้องช่วยกัน ต้องร่วมมือสามัคคีกัน ก็จัดให้นักเรียนทำงานเป็นหมู่เพื่อฝึกเรื่องนี้ หรือจัดให้มีโครงการ (Project) ทำร่วมกัน ลักษณะนี้เป็นนโยบายพื้นฐานซึ่งเป็นความคิดในทางประชาธิปไตย

อีกอย่างหนึ่งที่สังคมประชาธิปไตยต้องนับถืออย่างยิ่งคือการใช้ปัญญา อย่างที่พระพุทธเจ้าทรงย้ำเรื่องปัญญาธรรมอยู่หลาย ๆ แห่ง เช่น สีล สมาธิ ปัญญา ปัญญา สัจจะ จาคะ อุปสมะ ศรัทธา สีล พาหุสัจจะ วิริยสัมปะ ปัญญา ฯลฯ เป็นต้น ถ้าทุกคนมีความคิดร่วมกันคัดสรรใจเลือกใครเป็นผู้แทนก็ต้องใช้ปัญญา พระองค์ทรงกล่าวไว้ใน

กาลามสูตรว่าอย่าไปเชื่อใคร อย่าเชื่อตำราที่กล่าวไว้หรือคำเขาว่าติดกัน เป็นต้น แต่ให้ไตร่ตรองหรือกคทดลองดูก่อนจึงเชื่อ คนที่ไปเผยแพร่พุทธศาสนาในต่างประเทศก็มักจะพูดถึงอันนี้ ชาวต่างประเทศเขาก็ถึงว่าพระพุทธเจ้ากล่าวเช่นนี้หรือ เพราะถ้าเป็นศาสนาอื่นต้องเชื่อตามที่พระเจ้ากล่าว แต่ของพุทธศาสนาหลักกล่าวตรงกันข้ามคือว่า อย่าเชื่อสิ่งใดนอกจากจะพิจารณาด้วยปัญญาจนเห็นจริงแล้ว เช่นนี้เป็นต้น เหตุนี้จึงเป็นนโยบายพื้นฐานการศึกษาให้ได้อย่างดีคือนโยบายประชาธิปไตยในการศึกษา

เมื่อได้กล่าวถึงความหมาย ความมุ่งหมาย นโยบายของการศึกษาข้างแล้วขั้นต่อไปก็เห็นวิธีการ

วิธีการทางการศึกษา (Method of Education) หรือวิธีสอนแบบสหภาพกับโรงเรียนนี้ก็ต้องใช้วิธีการแห่งปัญญาหรือแนวทางแห่งปัญญาธรรมนั่นเอง มาเป็นวิธีสอนสมัยใหม่เรียกว่า Scientific Method หรือ Problem - Solving Method ก็คืออย่างเดียวกันตามจริงนั้นในกาลามสูตรมีหัวใจแห่ง Scientific Method อยู่ในพุทธประวัติของพระพุทธองค์ก็ทรงทดลองมาเรื่อย ๆ เห็นได้ชัดเจนว่าทรงทดลองจนค้นพบความจริงชีวิตในอริยสัจ 4 เองก็มีขั้นของการคิดอยู่เป็นวิธีวิทยาศาสตร์ เช่น

- ขั้นที่ 1. ทุกข์ ชีวิตเป็นทุกข์ เป็นปัญหา ก็เห็นว่าตรงกันกับ Problem ในวิธีวิทยาศาสตร์
- ขั้นที่ 2. สมุทัย สาเหตุคืออะไร ปัญหาเป็นสาเหตุของทุกข์ ก็ถึงสมมุติ พุดได้อनुโลมว่าเป็นขั้น Hynothesis
- ขั้นที่ 3. นิโรธ การดับแห่งทุกข์ ต้องดับที่ตรงสาเหตุของทุกข์ ครั้งแรกก็คงไม่เข้าใจเหมือนกันว่าทุกข์ดับได้อย่างไร แต่พอศึกษาจากปฏิจาสุมุบาทก็พอจะมองเห็นคือ ถ้าอวิชชาดับ สังขารเราก็ดับ และเรื่อย ๆ ไปจนตัดขาดเป็นการวิเคราะห์นั่นเองโดยอนุโลม
- ขั้นที่ 4. มรรค จากการพิจารณาในขั้นที่ 1,2,3 สรุปได้ว่าวิธีปฏิบัติเพื่อให้แก้ปัญหาก็คือ สัมมาทิฐิ สัมมากัมมันตะ สัมมาวาจาณะ ฯลฯ เหล่านี้เป็น Conclusion นั้นเอง

ชั้นที่ 4 นี้ อนุโลมได้ว่าคล้ายกับวิธีการทางวิทยาศาสตร์ เมื่อเอาไปทำเป็นวิธีสอนในโรงเรียนสาธิตก็ได้แก่ วิธีสอนแบบหน่วยงาน (Unit of work) เป็นวิธีการคิดเพื่อแก้ปัญหา เป็นวิธีการของการศึกษา ซึ่งพอจะมองเห็นได้จากพุทธศาสนาในขณะนี้ ที่อธิบายมาทั้งหมดนั้น ขอสรุปได้ดังนี้

1. ได้พูดเรื่อง - ความหมายของการศึกษา (Meaning of Education)
 - ความมุ่งหมายของการศึกษา (Aim of Education)
 - นโยบายของการศึกษา (Education Policy)
 - วิธีการของการศึกษา (Method of Education)

ไปแล้วตามสมควรแก่กรณี รวมแล้วเรียกว่า ปรัชญาการศึกษา

2. แต่ละอย่างที่พูดนั้น มิได้พูดเอาเองอย่างลอย ๆ แต่พูดตามกัมมของหลักธรรมบางประการของพุทธศาสนา เช่น ชั้นที่ 5 อภิสลมูล อปริหาโยธรรม สารานียธรรม กาลามสูตร อริยสัจ 4 และมรรค 8 เป็นต้น ดังนั้นปรัชญาการศึกษาที่สร้างขึ้นนั้น จึงเป็นชนิดที่อิงพุทธศาสนาหรือ พุทธปรัชญา และจึงเรียกว่าพุทธปรัชญาการศึกษา (Buddhist - Philosophy of Education)

3. โครงสร้างของปรัชญาการศึกษาที่สร้างขึ้นนั้น ประกอบด้วย 4 ประการคือ ความหมาย ความมุ่งหมาย นโยบาย วิธีการปรัชญาที่มีโครงสร้างแบบนี้เรียกว่าแบบ Normative มิใช่แบบ Speculative และไม่ใช่แบบ Analytical ถ้าโครงสร้างแบบ Speculative ต้องจัดทำไปอีกแบบหนึ่ง แต่จะเห็นว่าแบบนี้ชัดเจนเป็นขั้นตอน สะกอกเหมาะที่จะนำไปใช้ในการศึกษาอบรมและเหมาะที่จะทำการพิจารณาให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ นายเกรียงศักดิ์ รอดเย็น เกิดเมื่อวันที่ 3 เมษายน 2500 ที่อยู่ปัจจุบัน บ้านเลขที่ 88 หมู่ 3 ตำบลลำโรง อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดสมุทรปราการ จบการศึกษา ระดับ ป.กศ. สูง จากวิทยาลัยครูธนบุรี ปฏิบัติหน้าที่ครูครั้งแรกที่โรงเรียนสรรพาวุธวิทยา พร้อมกับศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (บางแสน) จบการศึกษาระดับ กศ.บ. เริ่มรับราชการครั้งแรกที่โรงเรียนบ้านหนองตะเกรา อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดระยอง เข้าศึกษา ต่อระดับปริญญาโทที่ภาควิชาสารัตถศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปีการศึกษา 2529

ปัจจุบันดำรงตำแหน่ง อาจารย์ 1 ระดับ 5 โรงเรียนวัดค้อลาด อำเภอบางบัว จังหวัดสมุทรปราการ